

## บรรณานุกรม

## ภาษาไทย

- กระทรวงศึกษาธิการ, กระทรวง. สถิติการศึกษาปีการศึกษา ๒๕๐๑.
- \_\_\_\_\_ . รายงานกระทรวงศึกษาธิการปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๕.
- \_\_\_\_\_ . ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๕๕.
- การศาสนา, กรม. สถิติเกี่ยวกับการศาสนาทั่วประเทศ (เก็บยอดเมื่อสิ้นปี ๒๕๑๔ - ๒๕๑๕).
- \_\_\_\_\_ . พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่ม ๘. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐.
- กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารของกองวิชาการ. พระนคร : บงคผลการพิมพ์, ๒๕๐๔.
- คำรณานุกาฬ, กระพระยา. มูลเหตุสร้างวัดในประเทศไทย. พระนคร : อัมพลทิพย์, ๒๕๐๒.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. "คุณภาพของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ". วิทยานิพนธ์ปริญญาโท  
มอดิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๐๘.
- นิยม ปุราคำ. โน้ตคำบรรยายเรื่องทฤษฎีของการสำรวจสถิติจากตัวอย่างและการประยุกต์.  
พระนคร : ๒๕๑๕.
- บรรพต วีระสัย. สังคมิวิทยาและมานุษยวิทยา. พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๑๕.
- ปกรณ อังศุสิงห์. วารสารพัฒนาการท้องถิ่น, เล่มที่ ๑ (ธันวาคม ๒๕๐๒), ๓๖.
- ประสาร ทองภักดี. "การเผยแพร่ศาสนาโดยอาศัยพระสงฆ์และโรงเรียน", พุทธศาสนากับ  
สังคมไทยปัจจุบัน, พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดกวีพร, ๒๕๑๓.
- ประสาร ทองภักดี. พระราชมัญญতিকดะสงฆ์ ๒-๕๕. พระนคร : อักษรศาสตร์, ๒๕๑๕.
- พระมหาประยูร ปัญญาโต. "ปัญหาฐานะและการะกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน", สังคม  
ศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพิเศษ, (สิงหาคม ๒๕๐๘), ๓๖.

- พระมหาประยุตต์ ปยุตโต. พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด  
ศิwapr. ๒๕๑๓.
- พระมหาสุพจน์ จิจุตโต. เปรียบเทียบการปกครองระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร. พระนคร :  
เลี้ยงเขียนจงเจริญ, ๒๕๐๘.
- พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณณฺโณ. "พระสงฆ์ไทยในรอบ ๒๕ ปี", สังคมศาสตร์ปริทัศน์. (ฉบับที่ ๒  
ธันวาคม ๒๕๑๔), ๒๐.
- สุเทพ สุนทรเกษม. สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พระนคร : สมาคม  
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑.
- สุทธิพงศ์ ตันตยาพิศาลสุทธิ. "ความสัมพันธ์ระหว่างหลักพระพุทธศาสนากับปรัชญาพื้นฐานของ  
งานสังคมสงเคราะห์". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรม  
ศาสตร์, ๒๕๑๔.
- สุภาพร วนาภูวชัย. "แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในการพัฒนาชุมชน".  
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๖.
- สุลักษณ์ ทิวรักษ์. "บทบรรณาธิการ", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทยฉบับ  
พิเศษ ๔, (สิงหาคม ๒๕๐๘), ๘.
- เสถียรอน ศุภโสภณ. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร : อักษรบริการ,  
๒๕๐๕.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชนหลักการและการปฏิบัติ. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง  
ธรรม, ๒๕๑๔.
- \_\_\_\_\_ . การพัฒนาชุมชน. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.
- สมพร เทพสิทธิ์า. พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจและชีวิตประจำวัน. พระนคร : อักษร  
บริการ, ๒๕๑๓.



## ภาษาอังกฤษ

- A Cecil Carter. The Kingdom of Siam. New York and London :  
The Knickerbocker Press, 1904.
- Blanchard Wendell (et, al), Thailand : Its People, Its Society,  
Its Cultures. New Haven, Connecticut : Human Relation  
Area Files Inc, 1958.
- Great Britain, Colonial Office. Community Development : A Hand  
Book. London : Her Majesty's Stationery Office, 1958.
- Howard Keva Kaufman. Bangkok : A Community Study in Thailand.  
New York : J.J. Augustin Incorporated Publisher, 1969.
- Mulder, J. A. Niels. Monks, Merit and Motivation. Northern  
Illinois University Center for Southeast Asian Studies,  
1973.
- N.D. Reeve. Public Administration in Siam. Toronto : Oxford  
University Press, 1951.
- Pacific Science Congress, 9th. Thailand : Past and Present.  
Bangkok : Thai Watana Panich, 1957.
- S.H. Steinberg (ed). The Statesman's Year - Book 1963. London :  
Macmillan & Co. Ltd. 1963.
- T.R. Battan, Community and their Developments. London : Oxford  
University Press, 1959.
- The Bangkok Post. 8 April 1960, p. 1.

U.N. Department of Economic and Social Affairs. Community  
Development and National Department. New York :  
United Nation Publication, 1963.

W.J. Stiffer (ed), Toward the Comparative Study of Public  
Administration. Bloomington, Ind ; Indiana University  
Press, 1959.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

คุณกาและบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

การศึกษาในบทนี้เราจะพิจารณาถึงคุณกาและบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งมีต่อสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในบทนี้จะแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ด้วยกัน คือ

๑. หน้าที่และความผูกพันของพระสงฆ์กับสังคมโดยหลักกรรม แยกออกได้เป็น ๒ ส่วนคือ
  - ก. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์
  - ข. ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับภคอุหิสถ
๒. บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมระยะต่าง ๆ
  - ก. สมัยพุทธกาล
  - ข. สมัยหลังพุทธกาล - นครโกสินทร์ (ถึงสิ้นรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๔)
  - ค. นครโกสินทร์ - พ.ศ. ๒๔๗๕ (สมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๘๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕)
  - ง. พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน

(๑) หน้าที่และความผูกพันของพระสงฆ์กับสังคมโดยหลักกรรม

ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม และวัฒนธรรมที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง ระบบเครือญาติ ความเข้าใจในทางสุนทรียศาสตร์ เหล่านี้จะหาความสมบูรณ์ไม่ได้หากจะไม่มีอิทธิพลและผลที่ได้จากศาสนาเข้ามาพิจารณา ทั้งนี้เพราะลักษณะแห่งบทบาททางสังคมส่วนใหญ่ย่อมได้รับอิทธิพลจากบทบัญญัติทางศาสนา

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานทีเดียว ซึ่งการพิจารณาชีวิตสังคมของพระสงฆ์นี้อาจแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับภคอุหิสถ

(ก) ความสัมพันธ์ภายในสังฆมสงฆ์

เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์เป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของชาติ สถิติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ แสดงว่ามีพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศจำนวน ๒๓๗,๙๓๐ รูป เทียบกับจำนวนประชากรของประเทศ ๒๘,๘๗๒,๕๓๑ คน จะได้เป็นอัตราส่วนภิกษุสามเณร ๑ รูป ต่อประชากรประมาณ ๑๑๐ คน (๑) นอกจากนี้จะเป็นสถาบันที่ใหญ่ พระสงฆ์ยังมีฐานะและความเป็นอยู่ต่างออกไปจากประชาชนเป็นอันมาก มีวัตถุประสงค์ในการดำรงชีพโดยเฉพาะ มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่ต่างออกไป คณะสงฆ์ในประเทศไทยสืบสายมาจากนิกายเถรวาทที่พระโสภณเถระกับพระอุตรเถระนำมาเผยแพร่ ส่วนใหญ่ได้เจริญแพร่หลายมาในรูปองค์กร (Organized Sangha) หรือระบบคามวาสี

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ใ้โดยที่พระธรรมวินัยเป็นหลักอย่างเดียว โดยมีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข (๒) การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพระพุทธรูปเจ้าานั้น พระพุทธรูปเจ้าทรงมอบอำนาจให้สงฆ์เป็นใหญ่ ก็จะเทียบการปกครองฝ่ายบ้านเมือง ก็ควรเรียกว่าเป็นการปกครองแบบ "สังฆาธิปไตย" (๓) จะเห็นได้ง่าย ๆ เช่น ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรด้วย วัตถุประสงค์ตถกรรมวาจา ซึ่งถือปฏิบัติกันอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยนั้น ในสมัยสุโขทัยปรากฏว่ายุคนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ในกานการปกครองคณะสงฆ์ปรากฏว่าทางฝ่ายคณะสงฆ์ยกถือพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง (๔)

(๑) พระมหาประมุข ปยุตโต, "ปัญหาฐานะและภารกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน", สังฆมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ, (สิงหาคม, ๒๕๐๘), หน้า ๓๒.

(๒) พระมหาสุพจน์ จิรุตโต, เปรียบเทียบการปกครองระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร (พระนคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่เจริญ, ๒๕๐๘), หน้า ๑.

(๓) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

(๔) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ - ๒.

ส่วนฝ่ายบ้านเมืองเป็นผู้อุปถัมภ์ และปรากฏว่าฝ่ายบ้านเมืองได้ใหญ่อุปถัมภ์การพระศาสนาในยุคนั้นอย่างจริงจัง ถึงปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ถวายสมณศักดิ์แก่พระเถระ และมีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีการตรากฎหมาย คณะสงฆ์เป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด

ครั้นต่อมาในยุคกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๕๓ คือ ๒๒๒ ปีมาแล้ว ปรากฏว่าการปกครองของคณะสงฆ์ได้ลอกแบบมาจากยุคสุโขทัย (๕) แต่ได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีกฎหมายคณะสงฆ์เป็นลายลักษณ์อักษร พระสงฆ์ยังถือพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ และฝ่ายบ้านเมืองก็ยังคงเป็นผู้อุปถัมภ์

ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ ได้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น ที่สำคัญมีอยู่ ๓ สมัยด้วยกัน คือ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ และต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๔ และถัดมาก็คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งจะกล่าวตามลำดับ

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้น เพื่อให้สงฆ์มีระเบียบการปกครองเรียบร้อยเป็นอันเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร โดยจัดให้มีมหาเถรสมาคม (๖) เป็นผู้ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย แบ่งการปกครองของคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาคออกเป็น มณฑล จังหวัด แขวง หนวก และเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบวัดแต่ละวัดในชั้นสุดท้าย การปกครองคณะสงฆ์ในส่วนกลางเป็นอำนาจหน้าที่ของพระมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีพระราชาคณะ เจ้าคณะรอง (รูปแบบภูมิการปกครองคณะสงฆ์ประกอบ หน้า ๑๕๒)

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ พระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้จัดรูปการปกครองเลียนแบบทางบ้านเมืองสมัยมีรัฐธรรมนูญ คือ ในส่วนกลางมีสังฆสภาทำหน้าที่ออกสังฆาลิเถียรได้แก่มีรัฐสภามีหน้าที่ออกกฎหมาย มีคณะสังฆมนตรีทำหน้าที่บริหาร เช่นเดียวกับคณะรัฐมนตรี มีคณะวินัยธร

(๕) เรื่องเดียวกัน , หน้า ๓.

(๖) เสถียรกุล โสภณ, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริวาร, ๒๕๐๕), หน้า ๒๔๕.



ทำหน้าที่วินิจฉัยอุทธรณ์ เที่ยงโลกมีภาคมีหน้าที่วินิจฉัยคดี มีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประมุขสงฆ์ เที่ยงกับพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ ในส่วนภูมิภาคก็มีเจ้าคณะกรรการภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส แบ่งงานการปกครองออกไปเป็นองค์การรวม ๘ องค์การ คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ องค์การสาธารณูปการ พ.ร.บ. นี้โดยยกเลิกเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (๗)

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ นี้ เราพอจะสรุปเปรียบเทียบลักษณะการปกครองทางศาสนาจักรและอาณาจักรได้ดังต่อไปนี้

ศาสนาจักร

อาณาจักร

สังฆสภา มีหน้าที่ออกสังฆาคติ  
สังฆมนตรี มีหน้าที่บริหาร  
คณะวินัยธร มีหน้าที่วินิจฉัยอุทธรณ์  
สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสงฆ์

รัฐสภา มีหน้าที่ออกกฎหมาย  
คณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่ทางบริหาร  
ศาล มีหน้าที่วินิจฉัยคดี  
พระมหากษัตริย์ เป็นประมุขทางอาณาจักร

(รูปแบบภูมิการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ประกอบด้วย หน้า ๑๕๓)

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นอีกฉบับหนึ่ง โดยยกเลิกฉบับเดิมเรียกว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ซึ่งกลับไปมีมหาเถรสมาคมอีก ตาม พ.ร.บ. นี้แบ่งลักษณะการปกครองออกเป็น ๒ ส่วน คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีสมเด็จพระราชาคณะเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมีพระราชาคณะเป็นกรรมการ ได้แยกเขตการปกครองอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าคณะใหญ่ คือ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติก ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และมีเจ้าอาวาสเป็นศูนย์กลางรับผิดชอบ วัดแต่ละวัดในชั้นสุดท้าย (รูปแบบภูมิการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ประกอบด้วย หน้า ๑๕๔)

(๗) ดูรายละเอียดใน "รายงานการศาสนาประจำปี ๒๕๑๓", กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ.

ทั้งหมดที่กล่าวนี้เฉพาะระบบจักรูปการปกครองคณะสงฆ์ไทย ตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ก็มีความก้าวหน้าไปและได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมมาตามยุคสมัย เช่นเดียวกัน

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกัน ซึ่งวัดสังฆมเป็นร้อยผูกพันและสำคัญเพียงไร จะเห็นได้จากขบวนการปฏิวัติต่าง ๆ ในวินัยของสงฆ์มีการอยู่รวมกันเป็นวัด การกำหนดเขตสีมา อุโบสถ การปวารณา การกรวดถวญ พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุกดล มีการเคารพกันตามอาวุโสเป็นต้น (๘)

การปกครองในสังฆมสงฆ์ จากหลักฐานต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกพบว่า พระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแห่งลัทธิประชาธิปไตย พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยให้สิทธิพระสงฆ์อำนาจในการบริหารมุกดล มีสิทธิคัดค้านในเมื่อไม่เห็นด้วย โดยไม่มีข้อจำกัดว่าเป็นผู้เกิดในสกุลสูงหรือสกุลต่ำ มุกดลไม่ว่าจะเกิดในสกุลมั่งมีหรือยากจนทุกคน เมื่อเขามารวมแล้วก็มีสิทธิ์เท่าเทียมกันและจะต้องเคารพกันตามลำดับบวชก่อนหลัง แม้ในการปกครองพุทธบริษัท ในพุทธศาสนาก็ไปปฏิบัติตามความคล้ายคลึงกับหลักประชาธิปไตยโดยแท้ (๙) แสดงให้เห็นลักษณะของการยอมรับนับถือในความเท่าเทียมกันตามหลักประชาธิปไตย การดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ ถือตามเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยหรือตัดสินปัญหาทั้งหมด เกี่ยวกับพระสงฆ์ และการตัดสินนั้นจะต้องเป็นไปตามมติธรรมนุญการปกครองของพระสงฆ์หรือพระวินัย ในการอุปสมบทก็เช่นเดียวกัน จะต้องได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ของวัดนั้น ๆ (๑๐)

จากการศึกษา เรื่องการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงสังคัมปิทยสมัยปัจจุบัน เราพอจะสรุปได้ดังนี้

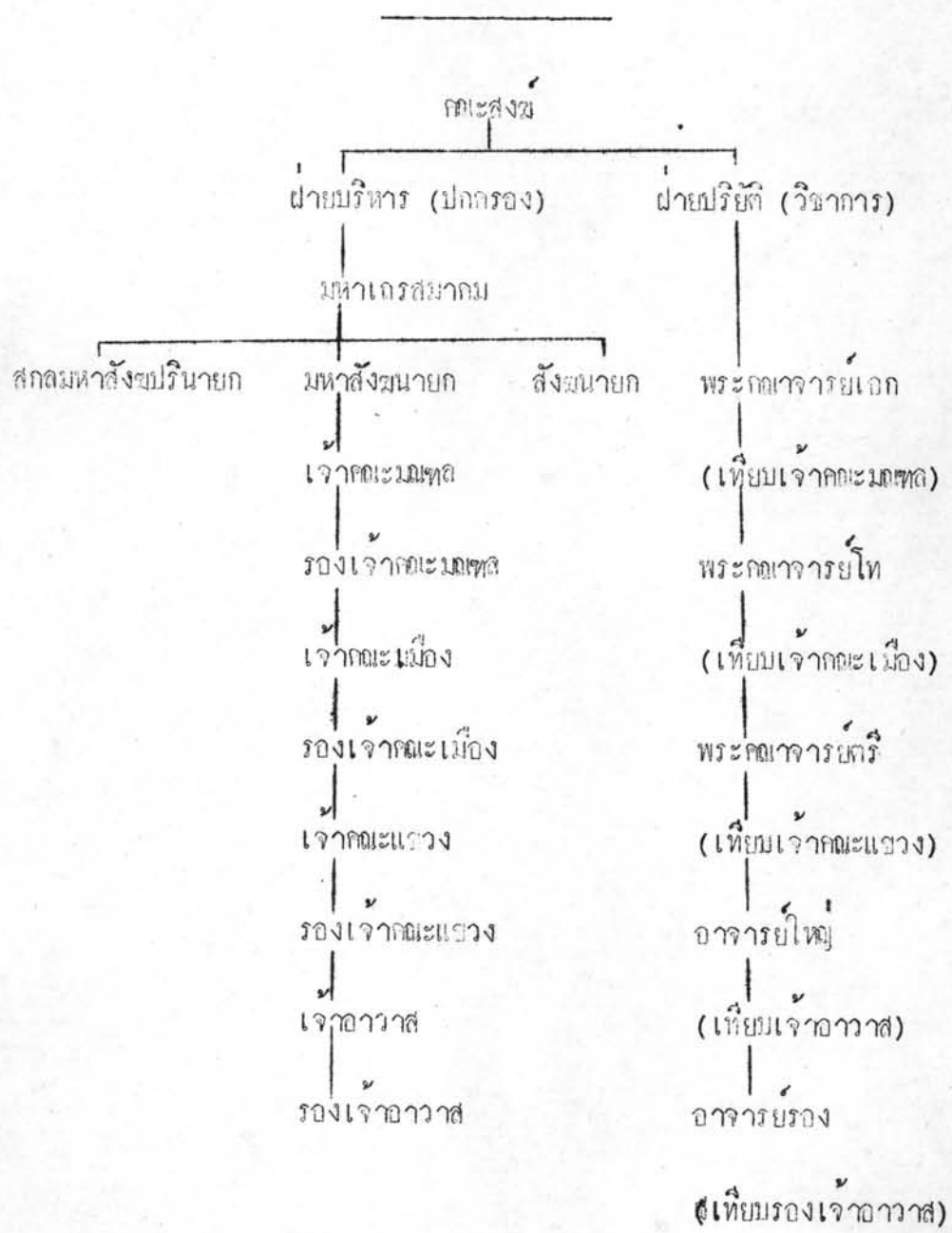
---

(๘) พระมหาประยุต ปยุตโต เรื่องเดิม, หน้า ๘.

(๙) กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม ๓๘ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๐), หน้า ๓๘.

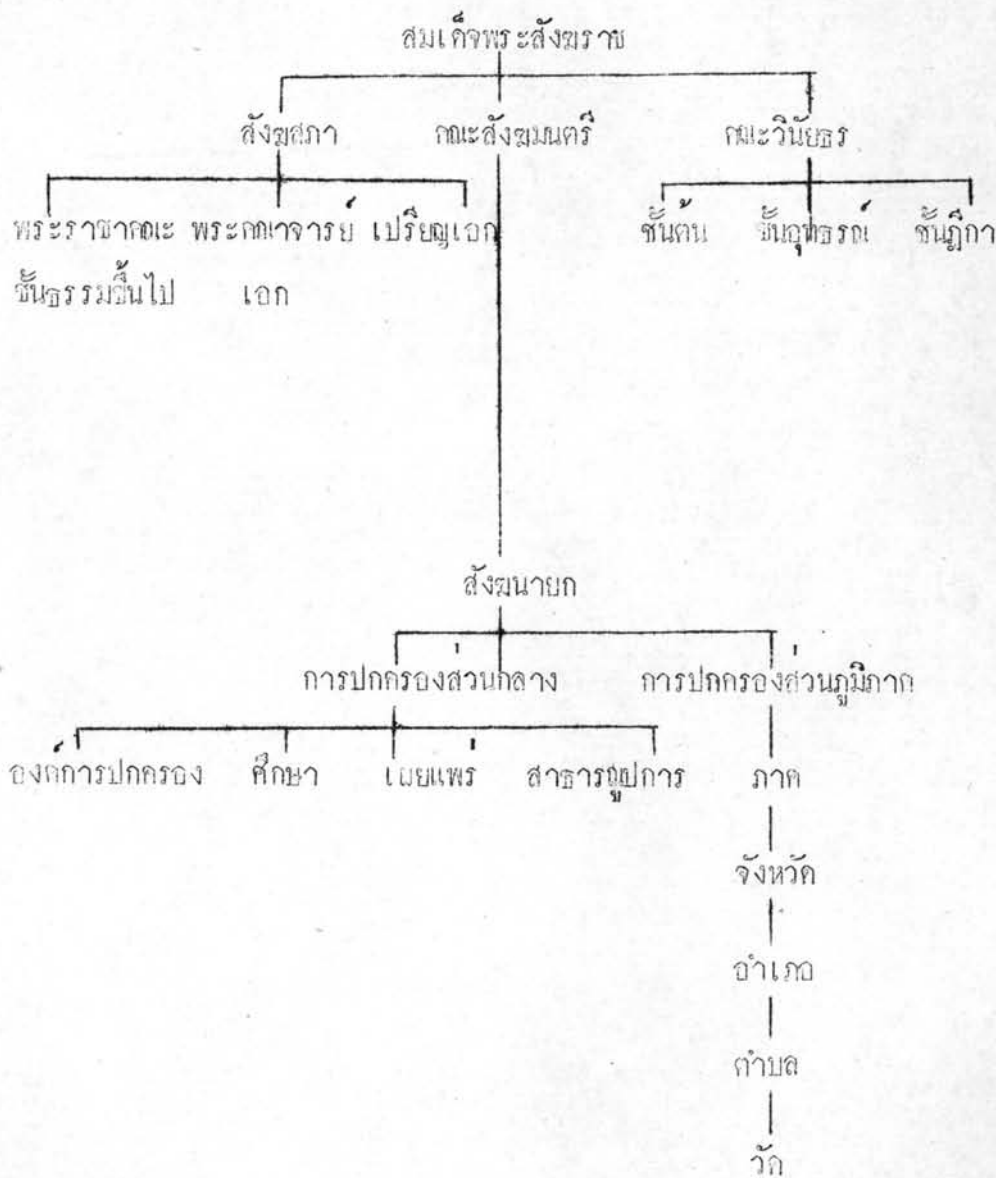
(๑๐) สุทธิพงศ์ กันตยาภิบาลสุทธิ, วิทยานิพนธ์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักพระพุทธศาสนากับปรัชญาพื้นฐานของงานสังฆมสงฆ์ (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑๓.

(๑) แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์  
สมัยที่ ๒ พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑

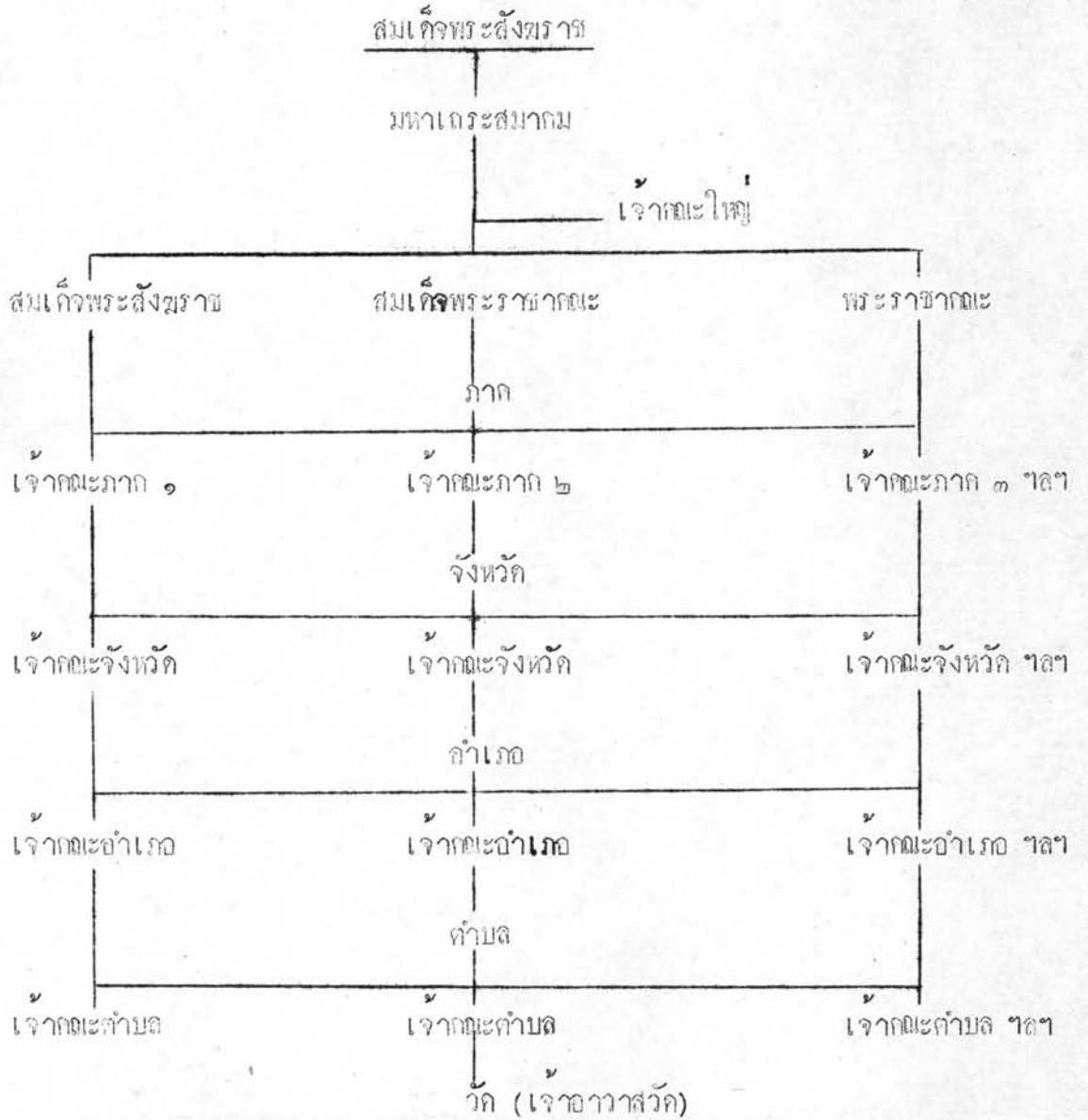


(๒) แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์

ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๘



(๓) แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์  
ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ปัจจุบัน)



(๑, ๒, ๓) พ.ท. ประสาร ทองภักดี, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ (พระชนก : ร.พ. อภิษรสาสน์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๓๕.

สมัย	การปกครอง	ลักษณะการปกครอง
พุทธกาล	แบบสังฆาธิปไตย (พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการทางสงฆ์ทุกอย่าง)	ปกครองโดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลักอย่างเด็ดขาด และเมื่อถึงสมัยเกิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระบรมครู
ไทยโบราณ (ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์)	พระสงฆ์ปกครองกันเองแบบสังฆาธิปไตย	ปกครองกันเองโดยยึดถือพระวินัยเป็นหลักในการปกครองและทางฝ่ายบ้านเมืองให้ความอุปถัมภ์ในเรื่องศาสนา ยังไม่มีการตรากฎหมายคณะสงฆ์เป็นลายลักษณ์อักษร
ไทยปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๕ - ปัจจุบัน)	แบบสังฆาธิปไตย	<p>พระสงฆ์ปกครองกันเอง โดยมีพระธรรมวินัยเป็นหลักส่วนหนึ่ง และมี พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ออกมามาก ๓ ฉบับ เพื่อช่วยให้การปกครองของคณะสงฆ์มีรูปแบบการปกครองเป็นแบบเดียวกัน พ.ร.บ. ทั้ง ๓ ฉบับ คือ</p> <ol style="list-style-type: none"> <li>๑. พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๕ ตรงกับรัชกาลที่ ๕)</li> <li>๒. พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔</li> <li>๓. พ.ร.บ. การปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕</li> </ol>

(๗) ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับภิกษุ

ความสัมพันธ์ในสังฆมสวนรวม แม้วาพระสงฆ์จะมีฐานะและระเบียบวินัย ความเป็นอยู่ต่างออกไป จากประชาชน และอยู่ในฐานะได้รับการยกย่องก็ตาม มิได้หมายความว่า พระสงฆ์จะตองแยกตัวเค็ดจากคอกออกไปจากประชาชนและไปอยู่โดยลำพัง เพราะจุดมุ่งหมายของชีวิตพรหมจรรยนั้น โภคแท้จริงก็เป็นจุดหมายสำหรับทุกคนหรือทุกชีวิต การออกบวชก็ถือดูบาย หรือวิธีการที่จะให้เข้าถึงจุดหมายนั้นโดยสะดวก และรวดเร็วขึ้นเมื่อบวชแล้ว พระสงฆ์คองอาศัยมีปัจจัยสี่ที่เป็นเครื่องดำรงชีวิตคานำตั้งจากชาวบ้าน เริ่มคองอาหารซึ่งพระสงฆ์คองมาจากการบิณฑบาต ตลอดจนถึงปัจจัยสี่อย่างอื่น ๆ (๑๑) ความผูกพันของพระสงฆ์และประชาชนเป็นออบุคพันในรูปการทอบแทน คือให้และให้ทอบ เป็นวิคฤฝ่ายหนึ่งและจิตใจฝ่ายหนึ่ง แต่มีไชการชื้อขายกันมีแต่เป็นการทริททาในฝ่ายหนึ่งและเมตทาในอีกฝ่ายหนึ่ง ความผูกพันทำให้เกิดความสัมพันธ์ในระบบอากัปกันและกัน ซึ่งเห็นได้ชัดในประวัติการคองพระพุทธศาสนา และแม้ในสมัยปัจจุบัน

ความผูกพันนี้มีโลกำหนดแต่ในฝ่ายวินัยอย่างเค็ดเท่านั้น แม้ในทางธรรมก็มีพุทธพจนทริทสอนและเค็ดนพระสงฆ์ให้ระลึกเสมอในภาวะนี้ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่และความรู้สึกรับเค็ดทอบของตน เช่น

"บรพชิตทิงพิจารกาเนอง ๆ ว่า ความเป็นอยู่คองเราเนองควยคูน.....วันกั้นกลาง ๆ ไป มีกั้น เราทาคะไรอยู่" (๑๒)

หน้าที่ทางสังกมของพระสงฆ์โดยคฤธรรม พระสงฆ์ยอมมีหน้าที่ที่จะคองชวยเค็ดผู้อื่นให้พบความทุกข์ โดยอาศัยเมตทาและกรุณาธรรมคองตนโดยเค็ดพา เมื่อคองสงฆ์กลายเป็นคองคการหรือสถานทที่ใหญ่และคองค่างออยู่ตลอดระยะเวลาาน การทอบแทนผูกพันนี้มีคองสงเคราะหกันเป็นส่วนบุคคล หรือจำเพาะปัจเจกชน แต่มุงในรูปสมัชชา คือ การสงเคราะหกันระหว่างสงฆ์กับประชาชน ไม่ใช่ระหว่างภิกษุ ก. กับนาย ข.

หน้าที่ทางสังกมของพระสงฆ์คองประชาชน มีอยู่ในหลักค่างสี่คองที่ เรียกว่า ธรรมและวินัย ค่าวอย่าง

"ภิกษุั้งหลาย เค็ดหังหลายจจจาริกไป เพื่อประโยชน์ และความคองของชนหมู่มาก เพื่อคองเกราะหชาโลก เพื่อประโยชน์เกิดคูลและความคองแหวยเพพและมมุขยั้งหลาย" (๑๓)

(๑๑) พระมหาประมุทธิ ปยุตโต เรื่องเค็ดม, หน้า ๘ - ๙.

(๑๒) อง พสก. ๕๘/๘๘/๕๒ อ่างในพระมหาประมุทธิ ปยุตโต, พุทธศาสนาภิมสังกมไทย (พระนกร : โรงพิมพ์ทางหุนสวนจังกัทิวพร, ๒๕๑๓) หน้า ๕.

(๑๓) วินัย ๘/๓๒/๓๘ อ่างในพระมหาประมุทธิ ปยุตโต เรื่องเค็ดยักัน, หน้า ๑๐.

พระสงฆ์เจ้าโลกวิสัยเห็นพระสงฆ์ให้กำเนิดถึงความสัมพันธ์ในแบบพึ่งพาอาศัยระหว่างบรรพชิต  
กับภิกษุณีสงฆ์

"ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และภิกษุณีทั้งหลาย เป็นผู้ถือปฏิการะมากแก่เธอทั้งหลาย  
นำรุงเธอทั้งหลายด้วยข้าว นิตยฆาง เสกาศณะ และภิกษุณีปัจฉิมภัตต์  
แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้ถือปฏิการะมากแก่พราหมณ์ และภิกษุณีทั้งหลาย  
จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศ  
พรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่  
พราหมณ์และภิกษุณีเหล่านั้นเถิด

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีและบรรพชิตทั้งหลาย ต่างอาศัยกันและกันด้วยอำนาจ  
อามิสทานและธรรมทาน อยู่ประพฤติกิปรหมจรรย์ในเพื่อต้องการสละ โสขะเพื่อจะ  
ทำความสิ้นทุกข์โดยชอบด้วยอาการอย่างนี้" (๑๔)

ในวินัยซึ่ง เป็นกฎหมายของสงฆ์ มีบทบัญญัติสำหรับรักษาความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชา  
ชนไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงตลอดไป เช่น บทบัญญัติว่าให้สงฆ์พิจารณาทางปฏิสาร ณีเขยกรรมแก่ภิกษุณีที่  
ความผิดของภิกษุณีสงฆ์ คาวาเปรียบเปรย ยุยงภิกษุณีให้แตกแยกกัน รับคำอันเป็นธรรมแก่ภิกษุณีแล้วไม่ทำ  
จริง เป็นต้น โดยลงโทษให้ไปรอมมาของภิกษุณีนั้น (๑๕) และในทำนองเดียวกันสำหรับภิกษุณีที่ทำความผิด  
สงฆ์ ในความผิดที่คล้ายกันนี้ ก็มีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษกว่าบาตร (๑๖) ใกล้เคียงกัน

หลักคำสอนเช่นนี้ถือว่าเป็นรากฐานที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไป  
อย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมาโดยเฉพาะในประเทศไทย ความสัมพันธ์อันแนบแน่นนี้ ได้ขยายตัวออกถึง  
ชนชาติที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกชั้นทั้งในด้านการศึกษา สังคม และศิลปะและวรรณคดีของชาติ  
ด้วยเหตุผลสถานะและเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรมและบทบาทของ  
พระสงฆ์ ในขณะเดียวกันสถาบันศาสนา (วัดและพระสงฆ์) ก็อาจเป็นไต่ทั้งผลและอุปสรรคหรือส่วนนำ  
แห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อีกด้วย เพราะสถาบันศาสนาในสถานภาพที่เป็นองค์การทางสังคม

(๑๔) พุทฺธการสูทร อังคุตตรนิกาย หลักนิบาต, พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ หรือ ๔๘ หน้า ๕๖. อ้างในพระ  
มหาประยุตต์ ปยุตโต เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.  
(๑๕) พระมหาประยุตต์ ปยุตโต เรื่องเดิม, หน้า ๑๖.  
(๑๖) พระมหาประยุตต์ ปยุตโต เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.



ของขงจื้อ ก็ย่อมมีความสัมพันธ์ต่อระบบหรือโครงสร้างของสังคม

หากจะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของสถาบันศาสนากับโครงสร้างและหน้าที่ต่าง ๆ ของสังคม จะเห็นว่า เท้าที่ปรากฏมาขังไม่มีจริยธรรมของศาสนาที่จะพัฒนาขึ้น โดยแยกตัวจากสภาวะสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยสิ้นเชิง แม้ศาสนานั้นจะอยู่ในรูปวิสุทธิ และแรกเริ่มก่อตัวสักเพียงใดก็ตาม (๑๗)

ถึงโลกแล้วข้างตว่า พระสงฆ์มีหน้าที่และความผูกพันกับสังคมทั้งโดยหลักธรรมและกฤตธรรม สภาวะหรือเหตุการณ์ในสังคมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขอบมีผลกระทบถึงสถานภาพ บทบาท ของพระสงฆ์ มีพระพุทธบัญญัติที่แสดงให้ เห็นถึงว่า พระพุทธเจ้าก็ทรงกระทำกิจภาวะ เช่นนั่งเช่น พุทธพจนทว่า

"ภิกษุทั้งหลาย สมบัติไม่เหมาะสมควรสำหรับม้าเพียงเพียงมี ๕ อย่าง ดังนี้ คือ.....

อีกประการหนึ่งสมบัตินั้นทุกภิกษุ ข้าวเสียบหาย ตามที่พูดมาโดยยาก ไม่สะดวก ที่จะยังอีกภาพใดไปเป็นไปกลัวการแสวงหาชนิดหมากน เป็นสมบัติไม่เหมาะสมควรสำหรับม้าเพียงเพียงหรือสาม

อีกประการหนึ่ง สมบัตินั้นก็ มีการยกความกำ เริบในปากง ขาวนยพททกันขึ้น ยานวพพพพไม่ เป็นสมบัติไม่เหมาะสมควรสำหรับม้าเพียงเพียงหรือสี่ (๑๘)

ยังมีพุทธพจน์อีกเป็นจำนวนมากที่ตรัสสอน เกี่ยวกับการปฏิบัติทางสังคมของพระสงฆ์ ให้อยู่ในสภาพ ที่พอเหมาะพอดีและถูกต้อง ช่วยรักษาผลประโยชน์ที่จะเกิดจากการปฏิบัติธรรมมิให้คงอยู่ ช่วยรักษา สถาบันสงฆ์ใหม่ขึ้น และรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนให้พอเหมาะพอดี

กล่าวโดยสรุป หน้าที่และความผูกพันทางสังคมของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ (๑๙)

(๑๗) ร.ท.พิพัฒน์ นาคะทะ, วิทยานิพนธ์คุณถาวรของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ (พระนคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑.

(๑๘) อภ. ปยุตฺถ. ๒๒/๕๔/๓๕. อ้างในพระมหาประยุตฺร ปยุตฺโต เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

(๑๙) พระมหาประยุตฺร ปยุตฺโต เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

- ๑. การดำรงชีวิตของพระสงฆ์ ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
- ๒. สภาวะและเหตุการณ์ในสังคม ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับ การบำเพ็ญสมณธรรม
- ๓. โลกคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะทรงช่วยเหลือผู้อื่นให้พบทุกข์

หน้าที่อันสำคัญของพระสงฆ์โดยหลักใหญ่ที่มี ๓ ประการ ที่จะสืบศาสนาไว้ได้ คือ

- ๑. ศึกษาปริยัติ คือ การศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระไตรปิฎกนั่นเอง
- ๒. ปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนามีหลักทั้ง เชื้อฟังและปฏิบัติอยู่ ๓ อย่าง คือ
  - ๑. พระวินัย หรือ พระพุทธบัญญัติ
  - ๒. ภูทกนิยามานเมือง คือ พระราชบัญญัติสำหรับคณะสงฆ์
  - ๓. จารัต คือ แบบแผนที่ได้ประพฤติกัมมิกามาแล้ว

หลักทั้งสามนี้เรียกว่าเป็นกฎหมาย ๓ อย่าง ที่พระสงฆ์ฟัง เชื้อฟังและปฏิบัติ

๓. สั่งสอน เทศนา พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะมีหน้าที่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอน และหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจหลักธรรมของศาสนาให้กับประชาชน และเป็นผู้นำประชาชนชาวพุทธไปปฏิบัติตามหลักศาสนา หากพระสงฆ์สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ย่อมจะช่วยให้ประชาชนมีความเข้าใจ และปฏิบัติหลักธรรมคำสั่งสอนได้ถูกต้องด้วย ดังนั้นศาสนาสื่อหรือเจริญขึ้นโดยกับพระสงฆ์

คุณค่าของประเพณีการบวชเรียนและความสำคัญของพระสงฆ์ สังคมชาวพุทธไทยมีประเพณีการบวชเรียนซึ่งเป็นดวงแก้ว เกล็ดอย่างหนึ่ง วัคเป็นผู้รับอุปการะเข้ามาให้การศึกษารวมทั้งดูแลอายุยังน้อย ให้บวชเรียน ผู้ใดมีอุปนิสัยทางเพศพรหมจรรย์กล้าแข็งก็บวชค่อไปเป็นกำลังของคณะสงฆ์ ส่วนผู้ที่อุปนิสัยยังอ่อน ก็ยอมรับความบกพร่องของตนด้วยการตลาสิกขาออกไป และออกไปในฐานะผู้ได้รับการศึกษารอบคอบแล้ว ทั้งทางจัดการและความประพฤติ สามารถเป็นกำลังที่ค้ำจุนรัฐได้ การบวชเรียนนั้นนอกจากจะทำให้พระภิกษุสงฆ์หรือผู้บวชเรียนได้รับการอบรม ให้เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เป็นที่เคารพนับถือของสังคมทั่วไป และยังทำให้บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความกตัญญูรอบคอบยิ่งขึ้น และถ้าสึกออกมาก็จะเป็นผู้ที่ครองชีวิตได้คัมพิเศษ และเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น โดยเฉพาะนี้ว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุคคลที่บวชในขณะมีอายุเริ่มบรรลุนิติภาวะ

นี้คือการที่ ซึ่งเป็นระยะเริ่มเปลี่ยนจากวิธีรับมาสู่วิธีใหญ่ ทำอะไรก็ตามที่มีความถี่ถ้วนและรวดเร็ว ถ้า  
เป็นการบริหารเรียนมาตัว ก็จะได้รับการฝึกเดาอันสัจใจและวิกรมเป็นแถวองควบคุมตนเอง ภาย  
เสด็จประเพื่อโปรดจึงถือการบริหารของฝ่ายชายเป็นปัจจัยสำคัญในการแต่งงานด้วย

ประเพณีการบวชเรียนโดยเฉพาะในถิ่นหัวคักรวมนี้ ในสมัยก่อนถือว่าเป็นการศึกษาที่  
สำคัญที่สุดรองคน การอุปสมบททำให้มีโอกาสจะได้รับการศึกษาสูงขึ้น เพราะมีคัมภีร์ คัมภีร์ที่เป็น  
สถาบันการศึกษา ประเพณีการบวชเรียนมีความสำคัญถึงแห่งศพระประมุขของชาติตลอดจนพระ  
บรมวงศานุวงศ์ และบรรดาข้าราชการ ประชาชน ก็จะเห็นได้จากกาที่ทางราชการอนุญาตให้  
ข้าราชการลาบวชได้เป็นจำนวนถึง ๑๒๐ วัน และการที่ผู้ชายไทยยังนิยมการบวชตามประเพณีและ  
การอดกนบวชขององศพระมหากษัตริย์ยอมเป็นท้าวอย่างและราชประเพณีอันดีงาม ในฐานะที่ทรงเป็น  
ผู้นำของพุทธศาสนิกชน

ในสมัยก่อนผู้ชายไทย เกือบทุกคนจะบวชเป็นพระภิกษุอย่างน้อยที่สุดก็เป็นเวลาสองถึง  
สามเดือน เพื่อให้เกิดกุศลธรรมแก่ตัวเอง หรืออุ้มพระคุณและเพื่อศึกษาในหลักธรรมของพระพุทธรองก  
ในปี พ.ศ. ๒๔๐๗ มีพระภิกษุสามเณรประมาณ ๒๓๒,๕๕๕ รูป (๒๐) ในชนบทเมื่อสืบกว่าปีแล้วผู้  
ชายไทยมาบวชเรียนมาด้วยรอยละ ๕๐ ถึง ร้อยละ ๕๕ (๒๑)

(๒๐) S.H. Steinberg (ed), The Statesman's Year Book 1963 (London ;  
Macmillan & Co. Ltd., 1963), p. 1480

(๒๑) Wendell Blanchard (et. al), Thailand : Its People, Its Society,  
Cultures, (New Haven, Connecticut : Human Relation Area Files Inc.  
1958), p. 113

James N. Mosel, "Thai Administrative Behavior", in W.J. Stiffer  
(ed), Toward the Comparative Study of Public Administration  
(Bloomington, Ind. : Indiana University Press 1959), p. 304

จากการสำรวจความคิดเห็นและความเชื่อต่อของชาวบ้านในเรื่องวิถีการทำบุญ ปรากฏผล  
ตามลำดับความสำคัญดังนี้ คือ (๒๖)

- (ก) บวชเป็นพระภิกษุ
- (ข) บริจาคเงินสร้างวัดตามสมควร
- (ค) มีบุตรโอรสเป็นพระภิกษุสงฆ์
- (ง) เกินทางไปนมัสการพระสถูปเจดีย์ทั่ว ประเทศ
- (จ) บริจาคเงินรอมแซมวัด
- (ฉ) ทำบุญตักบาตร และถวายอาหารแก่พระภิกษุเป็นประจำ
- (ช) บวชเณร
- (ฆ) เช่าวัวถ่อที่ดัดแปลงในวันพระ
- (ด) ถอดที่ดัดเป็นประจำวัน
- (ณ) บริจาคเงินและจิวรในงานทอดกฐิน

ยอมแสดงให้เห็นว่า การบวชเป็นพระภิกษุเป็นเรื่องสำคัญที่สุด พระภิกษุยอมได้รับการยกย่อง  
นับถือเหนือกว่าความมั่งคั่ง หรือการมีอำนาจใด ๆ ทั้งได้รับการนับถือว่าเป็นผู้มีเกียรติที่สุดในสังคม  
ชนบท (๒๗) ทั้งนี้ยังเป็นเรื่องส่วนตัว หากเป็นเพราะพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม  
วินัยโดยเคร่งครัด ทำให้เป็นแบบฉบับในทางศีลธรรมจรรยาของสังคม และเนื่องจากพระสงฆ์เป็น  
ผู้ได้รับการเคารพนับถือมากที่สุด ชาวบ้านจึงมาปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ พระสงฆ์จึงมี  
อิทธิพลต่อการเร่งเร้าหรือแนะนำกิจกรรมในทางสังคม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มากครั้งที่  
Blanchard ได้กล่าวไว้ก่อนหน้าว่า

(๒๖) Howard Keva Kaufman, Bangkhuad : A Community Study in Thailand  
(New York, J.J. Augustin Incorporated. Publisher, 1969), pp.183 -  
184.

(๒๗) N.D. Reeve, Public Administration in Siam (Toronto : Oxford  
University Press, 1951), p. 11.

... พระภิกษุสงฆ์ยังเป็นสถาบันที่ให้บริการ เคารพนับถือจากสังคม และใกล้ชิดกับจิตใจของประชาชนมากกว่ารัฐบาล พระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทนอันอุดมคติในทางวัฒนธรรมของไทย เจาอาวาสทั้งโดยตำแหน่งและบุคคลลักษณะส่วนตัวเป็นบุคคลที่อิทธิพล ได้รับการ เคารพนับถือและเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในชุมชนแห่งท้องถิ่น (๒๔)

การช่วยเหลือของฝ่ายสงฆ์ต่อชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลลักษณะของเจาอาวาส เป็นสำคัญ ถ้าวัดเป็นยุคระบอบอื่น ความเกี่ยวของระหว่างวัดกับชุมชนก็ยิ่งมาก แถกต่างเป็นพระภิกษุที่สละไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกีย์วิสัยแล้ว พระภิกษุอื่น ๆ ก็อาจลดความเอาใจใส่กับความข้องการหรือความจำเป็นต่าง ๆ ในทางสังคมของชุมชนของเขา

## (๒) บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมระยะต่าง ๆ

ในการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน แนวความคิดสำคัญก็คือการ เน้นถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ( Social Change ) ก็มีการเปลี่ยนแปลงของสถาบันศาสนา ( วัด และพระสงฆ์ ) มีความสัมพันธ์กันอย่างไรซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของพระสงฆ์ได้ สถานภาพและสถาบันศาสนาย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เป็นแรงผลักดัน การพินิจที่ศึกษาสถานภาพและบทบาทของพระสงฆ์ปัจจุบัน ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการ เสนอถึงบทบาทของพระสงฆ์ในอดีตได้ มิฉะนั้นย่อมไม่บังเกิดความเข้าใจได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ได้วิวัฒนาการมาอย่างไรจนถึงปัจจุบันนี้ และยังมีปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อบทบาทต่าง ๆ ที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีระเบียบและง่ายต่อการเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสถาบันศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ศึกษาจึงแบ่งบทบาทของพระสงฆ์ตั้งแต่อดีตจนถึงบทบาทในปัจจุบันเป็น ๔ ระยะด้วยกันดังนี้

(๒๔) Blanchard, op.cit., p. 49.

- (ก) สมัยพุทธกาล  
 (ข) หลังพุทธกาล - ตันรัตนโกสินทร์ (ถึงสิ้นรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๕๔)  
 (ค) ตันรัตนโกสินทร์ - พ.ศ. ๒๔๗๕ (สมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๗๕ - พ.ศ. ๒๔๗๕)  
 (ง) พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน

(ก) สมัยพุทธกาล

ประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนับไม่ปรากฏละเอียดถี่ถ้วนพอที่จะไต่ถามถึงบทบาทของพระสงฆ์ในยุคเริ่มแรกที่เรียกว่าเป็นอย่างไร แต่จะกล่าวตามอย่างประวัติการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในชมพูทวีปของพระพุทธเจ้า และพระสาวกรุ่นแรก ๆ แล้ว ก็จะต้องอนุมานว่า พระเถระผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งแรก ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมากในการใช้วิธีการเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อนำธรรมเราถึงประชาชนหรือเข้าประชาชนให้แก่เข้าถึงพระศาสนา อาจเรียกกระแสรุ่นนี้ว่า "ระยะออกไปหาประชาชน"

ดร. สุกุมาร กัทที เป็นไว้ในหนังสือพระและวัดในประเทศอินเดีย (Buddhist - Monks and Monasteries of India) ตอนหนึ่งว่า เกิดที่พระพุทธรูปเจ้ามิได้มีพระพุทธรูปประสงจะตั้งที่เสนาสน์..... พระศาสนาและพระสาวกที่ถือนวตามพร ของคัมภีร์ใหม่เป็นเพียงกลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่ง ถิ่นระบบ "เวโรน" แบบปรีชาชกไม่มีที่อยู่แน่นอน เคียงด้วยนักวิชาการ กลุ่มชนกลุ่มนี้รู้จักกันในสายภาษาของลัทธิภาษาเหนือว่า "ตักขมุต" เรียกตัวเองว่า "สงฆ์จากสี่ทิศ" ต้องจาริกไปองค์เดียว "เสมือนขอแรก" ต่อมาเมื่อจำนวนผู้ถือนวธรรมมากขึ้น วัดอุประสงคิ กิมของคฤมก็เปลี่ยนไป ธรรมชาติเห็นดีเห็นชอบด้วยกับระบบชีวิตแบบใหม่ สนองตัวเข้ามาให้ความอุปถัมภ์ทางอาวาสทาน สร้างที่อยู่อาศัยให้ (๒๕)

สภาพของสังคมในสมัยพุทธกาล ชุมชนยังอยู่กับแบบกระจายกระจ่าย ดังนั้นในสมัยพุทธกาลนี้เห็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมอยู่ พระองค์ได้ทรงวางวิธีการเผย

(๒๕) พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณฺณโก, "พระสงฆ์ไทยในรอบ ๒๕ ปี", สังคมนักตรปรีทิตัน (ฉบับที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๐๔), หน้า ๒๐.

แต่ไว้ ๒ วิธี คือ พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอง และทรงมอบให้พระสาวกดำเนินการ (๒๖)  
 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าโดยตรงนั้น พระพุทธเจ้าจะทรงเลือกบุคคลที่เหมาะสมที่สุด  
 ที่จะรับคำสอน เพราะพระองค์ทรงเลือกบุคคลที่สามารถจะเข้าใจคำสอนได้เร็ว และสามารถที่จะ  
 นำคำสอนของพระองค์แพร่หลายไปไกลกว้างไกลโดยรวดเร็วที่สุด นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงเลือก  
 สถานที่ตั้งศูนย์อำนวยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเลือกถิ่นแคว้นที่มีคณาจารย์ และเจ้าลัทธิมาก ๆ  
 และกษัตริย์ปกครองแคว้นนั้นจะต้อง เป็นนักการศาสนาและมีอิทธิพลทางการเมืองด้วย ดังนั้นพระ  
 พุทธเจ้าจึงทรงเลือกกรุงราชคฤห์เป็นศูนย์กลางอำนวยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะถ้าเจ้าลัทธิ  
 ต่าง ๆ หรือกษัตริย์เห็นด้วย ก็จะทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาดำเนินไปไกรวากเร็ว การเผยแผ่  
 พระพุทธศาสนาโดยมอบให้พระสาวกดำเนินการ โดยให้พระสงฆ์แยกย้ายกันออกไปหาประชาชน เพื่อ  
 เผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยวิธีกระจายกันไป ไม่ให้รวมกันไปในทางเดียวกัน ๒ รูป ซึ่งจะทำให้การ  
 เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปไกรวากเร็วขึ้น

(๓) หลังพุทธกาล - คณิศนโกสินทร (ถึงสิ้น ร. ๓ - พ.ศ. ๒๓๕๔)

ในสมัยหลังพุทธกาล เมื่อการเผยแผ่เป็นผลสำเร็จกว้างขวาง พระพุทธศาสนาประดิษฐาน  
 มั่นคงแล้ว เกิดมีสถูปันวิคและพระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐาน วิคและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับ  
 เป็นอยู่ทุกอย่างและในทุกระยะแห่งชีวิตของประชาชน วิคก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็น  
 ศูนย์กลางของสังคมที่เกี่ยว พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยสมัยอาณาจักรอยุธยา  
 ซึ่งได้รับพระพุทธศาสนาจากจีนเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๑๒ ซึ่งขณะนั้นขุนหลวงเขมาเป็นกษัตริย์ปกครองอยู่ (๒๗)  
 และได้ยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

(๒๖) พ.ท. ประสาร ทองภักดี "การเผยแผ่ศาสนาโดยอภัยพระสงฆ์และโรงเรียน", พุทธศาสนา  
 กับสังคมไทยปัจจุบัน (พระนคร ; โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วนจำกัดพิวพร , ๒๕๑๓), หน้า ๑๐๖.

(๒๗) เสถียร ศกุนตลา เรื่องเดิม, หน้า ๕.

คนไทยส่วนใหญ่เกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัวโดยไม่ต้องประกาศ รู้จักวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่แทนองค์การ เคารพเชิดชู ภาวะนี้เป็นสิ่งที่กลมกลืนแทรกอยู่ในชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยไม่รู้ตัว ในระยะนี้บทบาทของพระสงฆ์ก็เปลี่ยนไป แทนที่จะออกไปเผยแพรธรรมให้เข้าถึงประชาชน ก็เพียงคอยอยู่วัด ถอดนุเคราะห์ประชาชนซึ่งเป็นชาวพุทธอยู่แล้ว และมาทำเพื่อรองรับบริการในฐานะที่วัดเป็นศูนย์กลางบริการต่าง ๆ ของสังคมของตน ท่าทีของพระสงฆ์เปลี่ยนมาเป็นการคอยรองรับพิจารณาปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เขาจะนำมาถามและปรึกษาที่วัด กระบวนการที่จะให้เกิดภาวะนี้ไ้คงต้องอาศัยระยะเวลาพอสมควร แก่ภาวะเช่นนี้ในสังคมไทยเป็นเวลานานหลายร้อยปีแล้ว อาจเรียกระยะนี้ว่า "ระยะรองรับอาราธนา" ระเบียบความเชื่อวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ตามความเชื่อถือกัน ถูกทำสืบต่อกันมาจนวางเป็นแบบฉบับ กลายเป็นพิธีกรรมที่จะคอยยึดถือถวายตัว เพื่ออุทิศในทางความศักดิ์สิทธิ์และความงาม เป็นต้น เช่น พิธีการเทศน์ที่กองนี้นับมนตรวมานัน ถ้อยคำกริมกนอาราธนา และถึกักทั้เทศน์ เป็นต้น โดยที่ภาวะเช่นนี้ดำเนินสืบเนื่องมาไม่ขาดสายโดยไม่มีอะไรกระทบหรือขัดขวาง จึงเป็นระยะแห่งความเฉื่อยฉึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง (๒๔)

ตลอดระยะเวลาที่เรียกว่า รัชสมัยอาราธนาที่ชุมชนไทยต่างมีวัดประจำหมู่บ้านของตนเป็นศูนย์กลาง และต่างมีความยึดถือในวัดนั้นว่าวัดเป็นของตน เป็นสมบัติร่วมกันของตนทั้งหมู่บ้าน วัดแต่ละวัดจึงเป็นเครื่องรวมสังคมน้อย ๆ เข้าให้เป็นหน่วยเดียวกัน (๒๕) ฉะนั้นระยะรออาราธนาในสมัยหลังพุทธกาลจนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พอสรุปบทบาทของวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม นอกจากอบรมสั่งสอนที่ธรรมแก่ประชาชนแล้ว บทบาทที่สำคัญอีกอันนี้

๑. เป็นสถานศึกษาที่วัดอยู่ในฐานะเป็นสถานการศึกษาอบรมสำหรับเยาวชน สำหรับชาวบ้าน วัดเป็นสถานแห่งเดียวในเวลาเนิ่นนี้ให้การศึกษา การศึกษากระทำกันในโรงเรียนวัด โดยมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นศิษย์วัด หรือสามเณรเพื่อศึกษาเล่าเรียน ทำให้เด็กผู้ชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในคัมภีร์ธรรมของสังคมโดยถือเป็นผู้ที่รับผิดชอบและรองครอบครัว ดังนั้นเมื่อผู้ชายไทยมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ จะต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เพราะการบวชนอกจากจะไ้บุญแล้ว ยังทำให้มีโอกาศ

(๒๔) พระมหาประยูร ชาญโต เรื่องเติม , หน้า ๑๔ - ๑๕.

(๒๕) เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๕.



ใคร่หาเรียน มีความรู้สูงขึ้น การบวชเรียนจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงประเพณีการบวชเรียนเอาไว้ว่า

... ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การที่บวชเรียนถือเป็นประเพณีว่าผู้ชายทุกคนควรจะบวช เป็นเหตุให้พระภิกษุสงฆ์มากมายขึ้นหลายเท่า..... อีกประการหนึ่ง เมื่อประเพณีการบวชเรียนแพร่หลาย โดยมีผู้บวชแก่ชราไว้มากถือเอาการศึกษาเป็นสำคัญของการบวช การเล่าเรียนจึงได้เจริญขึ้นตามวัด วัดจึงได้เป็นที่ศึกษาสถาน.....(๓๐)

๒. เป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานชาวมาแต่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีพและศึกษาเล่าเรียนควย ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาลรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรัฐสมัยนั้น

๔. เป็นที่พักคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล และมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์กลางถือปฏิบัติธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

๙. เป็นคลังหัตถุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานทำหรือยืมไปใช้เมื่อคนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางของการบริหารหรือการปกครองที่ดำเนินอยู่ในหมู่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาชุมนุมกัน บอกแจ้งกิจกรรมต่าง ๆ (ในสงครามอาจเป็นที่ชุมนุมอาหารควย)

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

(๓๐) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, มูลเหตุสร้างวัดในประเทศไทย (พระชนก . โรงพิมพ์อ่ำพลพิทยา, ๒๕๐๒), หน้า ๒๓๐.

๑๒. วัดเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติ ในฐานะที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่ง ๆ ไปได้

กล่าวไถ่ วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ย่อมมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าในระยะก่อน ซึ่งมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาแก่อย่าง เดียว

บทบาทของพระสงฆ์ในทางสังคมในระยะรออาราธนา (สมัยหลังพุทธกาล) การที่วัดเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชนเป็นสถาบันที่ให้การศึกษอบรม พระสงฆ์จึงมีบทบาทเป็นผู้นำของชาวบ้าน ทั้งในด้านวิชาความรู้และศีลธรรม กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อกัน และการร่วมมือ พระสงฆ์เป็นผู้นำดำเนินบทบาทเป็นนักสังคมสงเคราะห์ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม แด่ปัจจัยที่สำคัญนั้นอยู่ที่ความรู้สึกลัวว่า พระสงฆ์เป็นผู้ประพฤติกุศล มีความบริสุทธิ์อย่างหนึ่ง เป็นผู้เสียสละบำเพ็ญตนเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน โดยบริสุทธิ์ใจอย่างหนึ่ง และความรู้สึกลัวว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่าง ๆ ทุกอย่างเหนือกว่าพวกตน สามารถเป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ใ้ทั่วไ้ไปอันเป็นความรู้สึกลัวในฐานะที่ปรึกษากับครูอาจารย์ เป็นเกราะรักษาความเคารพเชื่อกันได้ยิ่งขึ้นมั่นคง รวมปัจจัยสำคัญ ๓ อย่างที่เชื่อกันฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์ ผู้นำทางสติปัญญา จะเห็นได้ว่าสังคมในเมืองมีอัตราการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของสังคมสมัยใหม่มากกว่าชนบท ทั้งนี้เพราะในเมืองเป็นจุดที่วัฒนธรรมไทยกำลังผสมผสานกับวัฒนธรรมตะวันตก และเป็นแหล่งที่จะแพร่ขยายออกไปในชนบทและความเป็นผู้นำทางสติปัญญา (๓๑)

บทบาทของพระสงฆ์ในทางการเมืองสมัยหลังพุทธกาล นอกจากพระสงฆ์จะเป็นผู้นำทางจิตใจของชาวบ้าน ทำให้เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการประพฤติกุศลธรรมในสังคมหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือ น่าจะมีบทบาทสำคัญในการควบคุมทางสังคมในแต่ละชุมชนด้วย เพราะความเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์นั้นเป็นไปอย่างกว้างขวาง ทั่วทุกส่วนทุกชั้นของสังคมนับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา

(๓๑) พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต เรื่อง เกม, หน้า ๑๘.

สังคมไทยสมัยก่อนปี พ.ศ. ๒๔๗๕ การปกครองเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิ์ขาดคนเดียว ซึ่งถ้าปกครองยากก็อดธรรมแล้ว ความยุ่งยาก เกิดครอนยอมเกิดขึ้นได้อย่างรุนแรง และโดยวิสัยสามัญของมนุษย์ แมคนก็มีเหตุผล เมื่อขาดเครื่องช่วยยั้ง และมีโอกาสเต็มที่ที่จะทำอะไรตามใจตน ถ้าไม่หนักแน่นจริง ก็อาจจะละเมิดความยับยั้งชั่งใจของตน ละเมิดเหตุผล ลู่อ่านารกิเลส ทำการ เพื่อสนองความต้องการส่วนตัว ได้ ควรที่จะต้องมีเครื่องยับยั้งหรือควบคุมในรูปใดรูปหนึ่ง ในสังคมไทยสมัยโบราณ แนวพระมหากษัตริย์จะทรงอำนาจสิทธิ์ขาดพระองค์เดียว แต่พระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนนั้นก็เป็นที่เคารพนับถือขององค์พระมหากษัตริย์

ประเทศไทยเรานี้ ศาสนาและอาณาจักรย่อมควบคู่กันไปแต่ไหนแต่ไรมา พระมหากษัตริย์ทรงปกครองประเทศเพื่อความสงบสุขของ "สมณพราหมณาจารย์" แล้วจึงถึง "ไพร่ ฟ้า ประชากร" ถึงพระพุทธศาสนาจะมีได้มีบทบาททางการเมืองโดยตรง แมกระเดื่องในสมัยราชาธิปไตย พุทธศาสนาก็เป็นสถาบันอันเดียวกับที่สามารถถ่วงดุลย์แห่งอำนาจของยูเป็นใหญ่ในแผ่นดินไว้ได้ ถึงแม้ศและตำแหน่งทางฝ่ายศาสนาจะมาจากทางฝ่ายอาณาจักรก็ตาม ฝ่ายอาณาจักรก็หาได้ล่วงล้ำเข้าไปยังสิทธิ์ที่สงวนไว้ในฝ่ายพุทธจักรไม่ หากมันล้ำล้ำเข้าไป มันก็อันตรายดวงเกินมาถึงการปกครองของประเทศด้วย..... ทางฝ่ายพุทธจักรนั้นเล่า ก็ถือ เป็นกิจไม่เข้าไปทั่วพัน ในเรื่องทางโลกของฝ่ายอาณาจักร แมกระนั้นในต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็มีการเสด็จออกพระประมุขขึ้นด้วยวิธี "เอนกนิกรสโมสรมหาคี" นั้น พระมหาเถระก็เขารวมประชุมเลือกพระมหากษัตริย์ด้วยทุกครั้ง ทั้งเมื่อรัชกาลที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕ ถึงท่านนั้น ๆ จะกระทำหน้าที่เพียงรับทราบ แต่การที่พระสงฆ์รวมอยู่ด้วยกับการเมืองเรื่องสำคัญชั้นนี้ ย่อมมิให้เห็นถึงสติปัญญาแห่งบทบาทของฝ่ายศาสนจักรโดยแท้ (๑๒)

(๑๒) สุลักษณ์ ศิวรักษ์, สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทย ฉบับพิเศษ ๘, (พระนคร สิงหาคม ๒๕๐๘), หน้า ๘.

สำหรับข้าราชการในสมัยก่อน การบวชเรียนถือว่ามีความสำคัญมาก ในบางสมัยบุตรหลานข้าราชการก็ที่จะถวายตัวทำราชการ ถ้ายังไม่ไต่บวชก็ไม่ตรงแต่งตั้งให้เป็นขุนนางหรือรับราชการ (๓๓) นอกจากนั้นผู้นำหรือหัวหน้าชุมชน คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือบุคคลสำคัญอื่น ๆ ในชุมชนส่วนมากบวชเรียนมาแล้ว หรืออย่างน้อยก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับกิจการทางศาสนา มาพอสมควร ทำให้มีเกียรติสูง เมื่อจะพูดอะไรก็นำหนักในที่ประชุมและได้รับการเชื่อถือจากผู้อื่น ในทำนองเดียวกับข้าราชการที่บวชเรียนมาแล้วอาจมีส่วนช่วยให้ประพฤติก็นเป็นคนดี มีศีลธรรมประจำใจ และทำช้านอยลง

บทบาทของพระสงฆ์ในทางการศึกษาระยะหลังพุทธกาล - ถิ่นรัตนโกสินทร์ (สิ้นรัชกาลที่ ๓ พ.ศ.

๒๓๓๘) ในระยะนี้จะเห็นได้ว่าพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษาค้นคว้าในค่านิยมจริยธรรม หรือศีลธรรมแก่เยาวชนไทยตามหลักพระพุทธศาสนา ความรู้กับการสอนหนังสือของท่านโดยตลอดมา ประเพณีการส่งเด็กชายเข้าไปเป็นศิษย์วัดหรือสามเณร ถือว่าเป็นเกียรติและทำให้เป็นสมาชิกที่ได้รับการยกย่องของชุมชน นอกจากจะทำให้เด็กผู้ชายไทยอ่านออกเขียนได้ ยังทำให้บุคคลเหล่านั้นได้รับการอบรมสั่งสอนในค่านิยมศีลธรรม และหลักธรรมทางศาสนาด้วย ความสำคัญของการศึกษาระบบค่านิยมจริยธรรมของไทยได้รับมาจากพระสงฆ์และวัดโดยตรง ทำให้เข้าใจได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญที่สุดในการสร้างรากฐานวัฒนธรรมในค่านิยมจิตใจแก่คนไทยโดยตรง และสถาบันพุทธศาสนายังมีบทบาทอสงคัม และทางราชการที่เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ บทบาทในการช่วยเหลือเยาวชนในสถานการศึกษา อบรม และบทบาทในการเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ตลอดจนคุณตาและความสำคัญของประเพณีการบวชเรียน

(ก) ถิ่นรัตนโกสินทร์ - พ.ศ. ๒๔๗๕

(สมัยรัชกาลที่ ๘ พ.ศ. ๒๓๙๘ - พ.ศ. ๒๔๗๕)

บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสมัยหลังพุทธกาลถึงสมัยสิ้นรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีความเป็นมาอันมั่นคงเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งเมื่อความเจริญแบบตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทย ผลจากการติดต่อกับสังคมตะวันตกทำให้สังคมไทยรับเอาเทคโนโลยีและแบบแผนความประพฤติของ

(๓๓) เสือทอง ศุภโสภณ เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๘.

สังคมอื่นเข้ามา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม นานใหญ่ และมีผลต่อส่วน  
ต่าง ๆ ของสังคมทั้งทางการปกครอง เศรษฐกิจ และศาสนา ในระยะที่กล่าวนี้เองบทบาทของวัด  
และพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลง และความสำคัญของบทบาทพระสงฆ์ลดน้อยลงเท่าเทียม  
โดยเริ่มจากเมืองหลวงก่อน แล้วขยายเข้าสู่สังคมแบบตัวเมืองที่เจริญตามกันขึ้นมาในท้องถิ่นต่าง ๆ  
และโดยที่สังคมชนบททั้งหลายกำลังขยายตัวไปในทางที่จะก้าวขึ้นมาเป็นสังคมแบบตัวเมืองด้วยกัน  
ทั้งนั้น จึงเป็นที่น่าทึ่งพิเคราะห์ว่า บทบาทของพระสงฆ์จะเปลี่ยนแปลงและบทบาทของพระสงฆ์ลด  
ความสำคัญลงไปอย่างไร

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและบทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญน้อยลง

เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมต่าง ๆ ในยุคที่บ้านเมืองก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ รัชสมัยความ  
เจริญแบบตะวันตกนั้น ความจริงนั้นก็มิใช่ว่าพระสงฆ์จะไม่มีการเคลื่อนไหวและบทบาทเสียเลย แรก  
ที่เกิดวาระสงฆ์ก็ก้าวจะมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เหมือนกัน ที่เห็นชัดคือ พระบรมราชาไชย  
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๓๔) ที่จะให้พระสงฆ์เป็นกำลังสำคัญในการจั  
กการศึกษาแบบใหม่ของชาติ กิจกรรมสำคัญที่ทรงริเริ่มขึ้นในคานการคณะสงฆ์ครั้งนี้ คือ

(๑) การเริ่มการศึกษาแผนใหม่ โครงการตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด อาราธนาพระเป็นผู้  
สอนและเป็นผู้กำเนิการ เริ่มแต่มูลศึกษาและประถมศึกษา และทรงฝากความหวังไว้เป็นอันมาก  
ที่จะให้พระสงฆ์เอาธุระและเป็นกำลังสำคัญในการนี้ (๓๕)

(๒) การออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งนอกจากมีจุดมุ่ง  
หมายที่จะจัดการปกครองสังฆมณฑลให้เป็นแบบแผนเรียบร้อยคู่กันกับการปกครองฝ่ายพระราชอาณา  
จักรที่ใดแกไขจัดไว้ก่อนแล้ว หลักการที่สำคัญยิ่งก็คือ จะให้พระสงฆ์หันมาหันมาศึกษา  
อย่างจริงจัง ทำให้การศึกษาที่ริเริ่มจัดไว้แล้วสอดคล้องและได้กำลังจากฝ่ายการปกครองเป็นแบบ  
แผนยิ่งขึ้น ข้อนี้เห็นได้จากบทบัญญัติมาตราต่าง ๆ ใน พ.ร.บ. นั้น ไม่ว่ามาตราใดที่กล่าวด้วย

(๓๔) พระมหาประยูร ปยุตโต เรื่องเดิม , หน้า ๒๒.  
(๓๕) กู "เอกสาร เรื่องการจัการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", ที่  
รวบรวมจัพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบร้อยปีนับแต่เสวยราชย์ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๑, หน้า ๘  
และ ๒๓๒ เป็นต้น อ้างในพระมหาประยูร ปยุตโต เรื่องเดิม, หน้า ๒๓.

เรื่องหน้าที่เจ้าคณะระกัษค่าง ๆ จะต้องกำหนดหน้าที่ในการศึกษาไว้ด้วย (๓๖) กรณีเช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของพระราชบัญญัติที่แตกต่างจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กับคต. ๆ มา

(๓) การที่กระทรวงศึกษาธิการขึ้นสูงของคณะสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระราชบิดา และทบวงมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติพระองค์เอง (๓๗)

สาเหตุที่ทรงตั้งสถาบันทั้งสองขึ้น มีหลักฐานแน่ชัดว่า ทรงมุ่งหมายจะปรับปรุงระบบการศึกษาปริยัติธรรมให้พระสงฆ์ได้เล่าเรียนวิชาการแผนใหม่ ก็ให้เห็นได้จาก ข้อความในประกาศพระราชปรารภในการกอพระกฤษสังขเสนาสนาว่า "เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงสืบไปภายหน้า" ถ้าวิชาชั้นสูงในที่นี้ตามที่ปรากฏหลักฐานการใช้ในสมัยนั้น ตรงกับคำว่า อุดมศึกษา และที่ชัคยิ่งกว่านั้น คือ มีระบุไว้ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ว่าจะให้สถาบันทั้งสองนี้เป็นวิทยาลัยในรัตนโกสินทร์สาภวิทยาลัย (๓๘)

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษาคณะที่ ๑ และ ๒ นั้น ไม่ปรากฏว่าได้เจริญก้าวหน้าเป็นหลักฐานมั่นคงยั่งยืน กลับปรากฏว่าบทบาทนั้นค่อย ๆ ลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนเกือบจะไม่เหลือเลย (บทบาทที่คงเหลืออยู่ในระยะสุดท้าย คือ เป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน เช่น ผู้นำในการสร้างโรงเรียน การช่วยสอนบ้างเล็กน้อย เป็นต้น)

ส่วนบทบาทในรอบ ๓ ก็เป็นเพียงโครงการ ไม่ได้จัดดำเนินการขึ้นเป็นรูปแท้จริง ตลอดเวลา ๕๐ ปี นับแต่เริ่มตั้งขึ้นมา ความเป็นเช่นนี้อาจจะเกิดจากสาเหตุใดก็ตามที่กล่าวไปนี้หรือทุกข้อประกอบกัน (๓๙)

(๓๖) ฎ พ.ร.บ. มาตรา ๑๓, ๒๔, ๒๖, ๓๑ และ ๓๗ และกฎประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ ประกอบด้วย.

(๓๗) กฎประกาศพระราชปรารภ ในการกอพระกฤษสังขเสนาสนาสาภวิทยาลัย ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๒๖๓ - ๒๖๔.

(๓๘) กฎประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕ - ๒๔๔๑ หน้า ๑๒๐.

(๓๙) พระมหาประมุข ปยุตโต เรื่องเดิม, หน้า ๒๕.

(๑) ไม่สามารถแก้ที่นครคีรีของพระสงฆ์วิชาการศึกษาสมัยใหม่ได้ พระสงฆ์จึงไม่สนใจ ไม่เอาธุระจริงจังในงานนี้ เป็นเหตุให้งานไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

(๒) นโยบายการศึกษาในรัชกาลต่อมา คือ สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นไปในทางแยกการศึกษา ออกจากวัด ซึ่งจะเห็นได้จากการแยกการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรมและการศึกษาฝ่ายฆราวาสเมืองออกจากกัน ย้ายกรมธรรมการไปตั้งที่กระทรวงวัง เปลี่ยนกระทรวงธรรมการเดิมเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อได้แยกการศึกษาสำหรับพระสงฆ์โดยเด็ดขาดออกไปต่างหากแล้ว นโยบายการศึกษารองชาติที่ปรากฏในโครงการและแผนการศึกษาชาติต่อมาทุกฉบับก็ได้นำหลักไว้เฉพาะการศึกษาสำหรับราษฎรอย่างเดียว ไม่กำหนดการศึกษาฝ่ายสงฆ์เอาไว้ด้วย ปล่อยให้แยกออกไปอยู่ในความรับผิดชอบของคณะสงฆ์และดำเนินการ เป็นเอกเทศ

การไม่ยอมรับรู้ในวิชาการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ลดความสำคัญลง และเกียรติของสถาบันสงฆ์ต่ำต้อยลง จะเห็นได้ชัดโดยการเทียบ เกียรติและฐานะของบวชสำเร็จการศึกษาปริยัติธรรม เมื่อเริ่มจะมีการศึกษาแบบใหม่กับสมัยปัจจุบัน เมื่อระยะ ๕๐ - ๗๐ ปีมาแล้ว พระสงฆ์ได้เป็นเปรียญมาแล้วเพียงชั้นต้นก็จะเป็นที่สนใจ เป็นที่รู้จักและนิยมนับถือของประชาชนทั่วไป หากลาเพศไปก็จะเป็น เกียรติในสังคมหรือได้ตำแหน่งงานอันสูง แต่พร้อมกับที่สังคมภายนอกก้าวไปข้างหน้า และสังคมสงฆ์หยุดนิ่งอยู่กับที่ ฐานะของบวชสำเร็จการศึกษาปริยัติธรรมมันสูงที่สุดในปัจจุบันก็ไม่มีเกียรติเท่าบวชสอบได้ชั้นต่ำสุดในสมัยก่อนโน้น ฐานะของบวชลาสิกขาไปจากสถาบันสงฆ์ยอมเป็นเครื่องหมายฐานะของตัวสถาบันเองด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เกียรติ และฐานะของสถาบันสงฆ์จึงไม่มีความหมายอะไรต่อสังคม

จากการศึกษา เราจะพบความหมายของพระสงฆ์ เริ่มลดความสำคัญลงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เพราะรัชกาลที่ ๖ ได้มีนโยบายแยกการศึกษาออกจากวัด แยกการศึกษาทางฝ่ายพระและฆราวาสเมืองออกจากกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงมาช้า ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ จนถึงปัจจุบันที่ความเจริญวัฒนาวันตกนำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามา รับเอาแบบแผนเดิมของวัดไปดำเนินการเสียหมด มีการแบ่งหน้าที่และแรงงานมากขึ้น จึงเกิดสถาบันหรือองค์การใหม่ ๆ รับผิดชอบที่ทางสังคมต่าง ๆ กันไป เช่น มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาของชาติมาแทนที่แบบแผนของพระสงฆ์และวัด ในการศึกษาและอบรม มีกิจการสงเคราะห์ของรัฐบาล แทนที่แบบแผนของพระสงฆ์ที่เกื้อหนุนเคราะห์แก่ชาวบ้านที่ยากจน เกิดครอบครัว มีโรงพยาบาล

สโมสร โรงแรม โรงมตรสพ สถานเวียงรมย์ ระบบการศาล ฯลฯ มารับมณฑลอันเคยเป็นของพระ  
สงขไปดำเนินการในสังคม เป็นการแยกกระจายมณฑลทางสังคมของวัด คุ้มออกไปทั้งหมด แต่ข้อ  
นี้เป็นสาเหตุเพียงผืน ๆ ไม่สำคัญ เพราะการดำรงฐานะของวัด และพระสงฆ์ ไม่ขึ้นอยู่กับม  
ณฑลเหล่านั้นทั้งหมด มณฑลบางอย่างเป็นเพียงส่วนประกอบ และบางอย่างถึงคงไว้ก็ควรเปลี่ยนแปลงได้

อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มณฑลของพระสงฆ์ลดความสำคัญลงก็คือ การไม่ยอมรับความเจริญ  
แบบใหม่ร่วมกัน กล่าวคือ เมื่ออารยธรรมแบบตะวันตกเข้ามาใน พระสงฆ์ยังไม่ยอมรับอารยธรรม  
นั้น พยายามยึดถือและเป็นให้สภาพเดิมคงอยู่ในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลง แต่ประชาชนรับความ  
เปลี่ยนแปลงและปรับตัวเข้าหาความเจริญแบบใหม่โดยลำพัง ฉะนั้นการเห็นยว้างจากพระสงฆ์จึงเคย  
เป็นอุปสรรคแนวทางมาแต่เดิม

นอกจากนี้ก็เป็น การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งซึ่งความ  
เจริญแบบใหม่เข้ามา คือ วิชาการสาขาต่าง ๆ อันเป็นที่มาของความเจริญแบบใหม่นั้น สังคม  
กตัญญูที่คนเฒ่าคนแก่จะศึกษาวิชาการเหล่านี้ ส่วนสังคมนางคนตรงกันข้าม มิได้มองดูวิชาการเหล่านั้น  
ในฐานะความรู้ต่าง ๆ ที่สร้างเสริมสติปัญญามนุษย์ให้รู้จักสิ่งแวดล้อมดีขึ้น หรือในฐานะอุปกรณ์  
สำหรับช่วยมนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกและมีความสัมพันธ์ต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น มิได้เห็นวิชาการ  
เหล่านั้นในฐานะสิ่งที่จะนำเอามารองรับส่งเสริมหลักการในพระศาสนา ทั้งทั้งวิชาการเหล่านั้นก็  
เป็นวิชาการพวกเดียวกับความรู้เกิดที่ทานเคยรู้ เป็นเคมีระเบิดแบบแผนและกว้างขวางออกไป  
อีกเท่านั้น ถึงโลกแล้วข้างคนว่า ความเชื่อถือของประชาชนต่อพระสงฆ์นั้น เกิดจากความ  
เป็นผู้นำทางปัญญา เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางยิ่งกว่าชาวบ้าน เป็นผู้สอนวิชา  
การเหล่านั้นแก่ชาวบ้าน พระสงฆ์สภาพความเป็นไปต่าง ๆ ในสังคม เข้าใจความรู้สึกนึกคิดจิตใจ  
ของชาวบ้าน มองเห็นสภาพสังคมนบ้านทั่วถึงซัดเจน คำชี้แจงแนะนำต่าง ๆ ของพระสงฆ์จึงมีค่า  
สูงยิ่ง เมื่อรวมเข้ากับความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ ความเชื่อถือ ยิ่งกลายเป็นความเคารพเชื่อฟัง  
วางใจ ดังนั้นการที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับและเกี่ยวข้องกับวิชาการที่มากับความเจริญแบบใหม่นั้น เป็น  
สภาพการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นสาเหตุทำให้พระสงฆ์สูญเสียความเป็นผู้นำทางปัญญา

มณฑลของพระสงฆ์ในทางการศึกษาระยะต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๔) - พ.ศ. ๒๔๗๕

๑) คู่มือการสอนวิชาต่างศาสนา (พระสงฆ์และวัด) ที่มีต่อรากฐานการศึกษา ถึงโลกแล้ว



แล้วว่าวัดและพระสงฆ์เป็นสถาบันแห่งแรกที่ให้การศึกษากับเยาวชนไทยเกือบทุกด้าน การศึกษาของไทยเราเริ่มต้นจากที่วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้วิชาความรู้ โดยเฉพาะในด้านจริยศึกษา แสดงถึงความร่วมมืออันดีระหว่างวัดกับประชาชนในเรื่องการศึกษาอันมีเสนาบดี รัฐบาลเพิ่งจะมีเมื่อเข้ามาจัดการในการศึกษาของประชาชนเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ นี้เอง โดยมีการตั้งโรงเรียนแห่งแรกของประเทศไทยในพระบรมมหาราชวัง และออกประกาศให้วัดเปิดการสอนแก่เด็ก ๆ ในท้องถิ่นของตน (๕๐) แผนการศึกษาสมัยใหม่ได้พัฒนาขึ้นมาจากรากฐานดังกล่าวนี้ การมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความสามารถในการสอนกับการมีสถานที่ภายในวัดเพียงพอแก่การจัดชั้นเรียน นับเป็นสิ่งเร่งเร้าสำคัญต่อการที่จะจัดให้มีโรงเรียนขึ้นในประเทศโดยเฉพาะ ในขณะที่ยังขาดทุนรอนสำหรับจัดหาสิ่งใหม่ ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗ เป็นต้นมา มีโรงเรียนทั้งขึ้นความวัดหลายแห่งทั้งในกรุงและหัวเมือง (๕๑) ทั้งนี้ก็เพื่อให้ "วิชาหนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการและเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้น" (๕๒) ความยุ่งยากอันเนื่องมาจากการขาดแคลนเงินทุนและอาคารที่ที่เหมาะสมในสมัยนั้นมีมากแต่ยังโชคดีที่มีบรรดาพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอนในโรงเรียนประถมศึกษามากมาย (๕๓)

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ มีการตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั้งในกรุงและหัวเมืองโดยเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการให้พระภิกษุสงฆ์สอนศิษย์ในวัด (๕๔) การศึกษาของไทยในระยะต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ข้อที่นำสังเขปก็คือหลักสูตรมีต้นด้วยจรรยา แล้วเดิน

- 
- (๕๐) Pacific Science Congress, 9th, Thailand : Past and Present (Bangkok : Thai Watana Panich, 1957), pp. 61 - 62 and Blanchard, op.cit. p. 445.
- (๕๑) กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๕๕), หน้า ๒๐.
- (๕๒) ประกาศโรงเรียน พ.ศ. ๒๔๒๘.
- (๕๓) A Cecil Carter, The Kingdom of Siam (New York and London, the Knickerbecker Press, 1904) p. 209 and Blanchard, op.cit., p. 453
- (๕๔) กระทรวงศึกษาธิการ เรื่องเดิม, หน้า ๒๓.

ตามแนวแผนการศึกษาผู้ป้อนโดยมาก (๔๕) ในระยษนั้นคณะสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือในการขยายการศึกษาศาสนาหัวเมืองเป็นอย่างมากโดยมีนโยบาย "ให้พระภิกษุสงฆ์ส่งสอนกุลบุตรให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ และมีความรู้" (๔๖)

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาใช้บังคับแก่เด็กอายุระหว่าง ๗ ถึง ๑๔ ปี ให้เข้าโรงเรียนโดยมีค่าใช้จ่ายทั่วประเทศเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ถึง ๒๔๓๔ นั้น จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นจาก ๒๕๑,๕๐๔ คน เป็น ๓๔๔,๔๘๖ คน ทำให้วัดจำนวนหลายพันต้องจัดแปลงศาลาเป็นโรงเรียนประชาบาล ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ มีโรงเรียนที่ดำเนินการโดยวัดเป็นจำนวนถึง ๘,๒๔๔ แห่ง หรือร้อยละ ๕๕.๖ และมีโรงเรียนชั้นประถม มีชั้นที่อยู่ในบริเวณวัด ๘,๙๑๑ โรงเรียน หรือร้อยละ ๗๑.๓ (๔๗) ในระยะเวลาแห่งการขยายตัวเจนนั้ พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นครูสอนโดยตลอด

ถ้อย่างไรก็ดี พระสงฆ์ก็เริ่มค่อย ๆ เลิกทำหน้าที่สอนในโรงเรียน เนื่องจากรัฐบาลสามารถช่วยตนเองได้ หลังจากปี พ.ศ. ๒๔๓๕ จำนวนโรงเรียนวัดลดลง เมื่อท้องถิ่นก่อสร้างโรงเรียนใหม่ ๆ ขึ้นให้ทันกับความต้องการที่มีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จำนวนนักเรียนทั้งสิ้นมีถึง ๘,๔๐๐,๒๐๙ คน ในปีนั้นมีโรงเรียนที่อยู่ในบริเวณวัดจำนวน ๑๐,๕๘๒ แห่ง ในจำนวนโรงเรียนชั้นประถมและมีชั้นทั้งสิ้น ๒๕,๑๓๓ โรงเรียน (๔๘)

โดยบังเอิญกล่าวแสดงให้เห็นคุณค่าของพระภิกษุสงฆ์และวัดที่มีต่อการศึกษาของประชาชนและของสังคมในสวนรวม วัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการศึกษาของเรามาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ก่อนที่รัฐบาลจะไถ่ถอนเข้าจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน สิ่งที่สำคัญคือ เป็นส่วนหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นเอื้ออิทธิพลและความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างพุทธศาสนากับประชาชนชาวไทย

---

(๔๕) เวียงเกียกกัน, หน้า ๒๒ และ Blanchard, op.cit, pp. ๔๔๕ - ๔๔๖  
(๔๖) กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารของกองวิชาการ, (พระนคร : โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์ ๒๔๐๔) , หน้า ๒๑ - ๒๒.  
(๔๗) รายงานกระทรวงศึกษาธิการ, ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ - ๒๔๓๔, หน้า ๑ - ๗.  
(๔๘) กระทรวงศึกษาธิการ, สถิติการศึกษา ปีการศึกษา ๒๔๐๑, หน้า ๓๑ และ ๑๒.

๒) ความองคาการศึกษาค้นคว้าในค่านจริยธรรม พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษาค้นคว้าในค่านจริยธรรม หรือศีลธรรมแก่เยาวชนไทย ตามหลักพระพุทธศาสนา ความถูกต้องการสอนหนังสือของท่านโดยตลอดมา ประเพณีการส่งเด็กผู้ชายไปเป็นศิษย์วัดหรือสามเณร ถือว่าเป็นเกียรติและทำให้เป็นสมาชิกที่ได้รับความยกย่องของชุมชน นอกจากนี้จะทำให้เด็กผู้ชายไทยอ่านออกเขียนได้ ยังทำให้บุคคลเหล่านั้นได้รับการอบรมสั่งสอนในค่านศีลธรรม และหลักธรรมทางศาสนาด้วย ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้าในค่านจริยธรรมจะเห็นได้จากการศึกษาหลักสูตรการศึกษาตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๑ ยิ่งกว่านั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กระทรวงธรรมการยังได้ประกาศเพิ่มหลักสูตรทางจริยศึกษาขึ้นโดยให้มีการสอนเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาขึ้นในโรงเรียนรัฐบาลทั้งหมด และให้นักเรียนได้สวดมนต์รับฟังพระธรรมเทศนา เพื่ออบรมให้เด็ก ๆ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาทั้งในกานวุฒิมัธยมศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา การศึกษาดังกล่าวมีระเบียบวิธีเช่นนี้ทำให้เด็กนักเรียนมีความสำนึกในการเป็นพุทธศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น (๔๕)

กล่าวโดยสรุป การพิจารณาคุณค่าของสถาบันศาสนาที่มีต่อรากฐานการศึกษาและในค่านจริยธรรม แสดงให้เห็นอิทธิพลและความสำคัญของจริยธรรมของพุทธศาสนาที่มีอยู่ในชีวิตจิตใจ และความศรัทธาของคนไทย อันมีผลต่อการมีศีลธรรมและการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนการดำรงชีวิตประจำวันของคนไทย ที่ได้รับมาจากสถาบันพุทธศาสนาโดยตรง คือ พระภิกษุสงฆ์และวัด ทำให้เข้าใจได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญที่สุดในการสร้างรากฐานวัฒนธรรมในค่านจิตใจให้แก่คนไทยโดยตรง และสถาบันพุทธศาสนายังมีบทบาทต่อสังคมและทางราชการ ที่เห็นได้ชัดยิ่งขึ้น คือ บทบาทในการช่วยเหลือเยาวชนในค่านการศึกษา อบรม และบทบาทในการเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ตลอดจนคุณค่าและความสำคัญของประเพณีการกราบเรียน

(๖) บทบาทพระสงฆ์ไทยระยะ พ.ศ. ๒๕๓๕ - ปัจจุบัน

สังคมไทยปัจจุบันเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งเป็นที่น่าสนใจควรแก่การพิจารณาว่า สถาบันสงฆ์จะได้เปลี่ยนแปลงปรับบทบาทให้เข้ากับ

สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

สังคมไทยปัจจุบันเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งในทางวัตถุและทางจิตใจ ในการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบันไว้ว่า (๕๐)

(๑) เมืองไทยได้รับเอาระบบเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเวลานานหลายปีแล้ว เทคโนโลยีนี้หมายถึง การค้นคว้า การวิจัย การหาวิธีการผลิตอย่างใหม่ และการทดลองวิธีการผลิต อันทำให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์อย่างใหม่ เกิดขึ้น ทำให้เกิดความต้องการอย่างใหม่ขึ้น ทำให้ชีวิตคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีความต้องการใหม่ ๆ เกิดขึ้นก็ยอมทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ และทางด้านการเมืองก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว

(๒) การไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติเข้าสู่สังคมไทย เกิดขึ้นจากโลกมนุษย์แคบลง เพราะการคมนาคม การสื่อสารมวลชน ระวางสังคมไทยและต่างชาติเป็นไปอย่างสะดวกและรวดเร็ว ความกล้าใหม่ ๆ ประเพณีบางอย่างและวิธีการบางอย่างที่สังคมไทยไม่เคยกระทำ หรือปฏิบัติ ก็กระทำและปฏิบัติตามอย่างวัฒนธรรมต่างชาติไป เพื่อจะแสดงว่าผู้กระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นคนทันสมัย

(๓) อิทธิพลของสื่อสารมวลชน คือ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง ตลอดจนภาพยนตร์ ทำให้ได้รู้เรื่องความเป็นไปของสังคมอันอย่างรวดเร็ว มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและมีการรู้เรื่องราวมากขึ้น

(๔) การศึกษาในสังคมไทยขยายตัวมากขึ้น แต่คนเรียนแคบออกเขียนได้ก็พอ ทำการงานหาเลี้ยงชีพได้แล้ว เมื่อสังคมใหญ่ขึ้นเพราะพลเมืองเพิ่มขึ้น การศึกษาก็ขยายใหม่และสูงขึ้นไปตั้งแต่ชั้นประถม มัธยม อาชีววะ และมหาวิทยาลัย แต่การขยายตัวทางการศึกษามิเคยก้าวอัครการขยายตัวของสังคม คือ อัตราเกิดของประชากรซึ่งเพิ่มขึ้นปีละ ๓.๔ ก็ทำให้เกิดปัญหาเรื่องที่ไม่เรียนไม่พอ อาชีพไม่พอแก่จำนวนคน การว่างงานก็มีมากขึ้น

(๕๐) บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยามานุษยวิทยา (พระนคร ; ร.พ. กุรุสภา ฉากทราว ๒๕๑๔), หน้า ๑๓๗.

สรุปแล้ว ลักษณะของสังคมไทยปัจจุบัน เป็นสังคมที่มีลักษณะสับสน จากความอยู่ตัว การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง คนไทยโดยมากเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอยู่เรื่อย ๆ ประชาชนก็ขาดที่พึ่ง ดังนั้นในทางกลางความไม่แน่นอน ประชาชนก็พยายามแสวงหาสถาบันที่สำคัญอันใดอันหนึ่งเป็นเกราะยึดเป็นสรณะที่พึ่ง แต่มารงสถาบันนั้นก็อยู่ในภาวะแทบจะรักษาสภาพของตนเองไม่รอดอยู่แล้ว ประชาชนก็เกิดความสับสนยิ่งขึ้น

ฐานะและสภาพปัจจุบันของสถาบันสงฆ์

การที่จะเข้าใจบทบาทในปัจจุบันได้ชัดเจน และกำหนดบทบาทที่ควรจะเป็นไปในอนาคตได้เหมาะสมนั้น จะคงทราบสภาพและสถานการณ์ของสถาบันสงฆ์ในปัจจุบันก่อน ขอบรู้อย่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้เห็นภาพและกำลังที่แท้จริงของสถาบันสงฆ์

คามสถิติจำนวนวัดและพระสงฆ์ทั่วประเทศมีตัวเลขดังนี้

พ.ศ. ๒๕๐๓

วัด	๒๓,๕๓๘	วัด
พระภิกษุสามเณร	๒๓๓,๓๓๐	รูป (๕๑)

พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕

จำนวนวัดพุทธศาสนาทั้งสิ้น	๒๕,๖๕๘	วัด
จำแนกตามฐานะ		
พระอารามหลวง	๑๖๖	วัด
วัดราษฎร์	๒๕,๔๙๒	วัด
พระภิกษุสามเณร	๓๑๓,๓๐๓	รูป
จำนวนวัดร้าง	๔,๖๖๓	วัด (๕๒)

(๕๑) พระมหาประมุข ปยุตโต เรื่องเกม, หน้า ๕๒.

(๕๒) แผนกสถิติและทะเบียน สำนักงานเลขาธิการกรม, กรมการศาสนา, สถิติเกี่ยวกับการศาสนาบางประเภท, (เก็บยอดเมื่อสิ้นปี ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕).

ตามสถิติ พ.ศ. ๒๕๐๗ เฉลี่ยจำนวนพระภิกษุสามเณรได้วัดละ ๑๐ รูป และเฉลี่ยจำนวนพระภิกษุสามเณร ๑ รูปต่อประชากรไทย ๑๑๐ คน แต่ตัวเลขนี้เป็นตัวเลขดวงตา ไม้อาจให้ภาพที่แท้จริงได้เพราะฐานะของพระสงฆ์เมื่อพิจารณาในทางสังคม จะต้องแยกโดยหน้าที่และบทบาททางสังคมด้วย ในประเทศไทยมีพระเถลิงให้ชายหนุ่มมาบวชชั่วคราวประมาณ ๓ เดือน เพื่อรับการศึกษาระยะสั้นจากสถานสงฆ์ บวช ๓ เดือน เมื่อใกล้จะปฏิบัติหน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์ต่อสังคม ต้องจัดเป็นบทบาทของประชาชนที่เข้ามาใช้บริการจากสถานสงฆ์ และแยกตัวเลขออกไปटनाเสียกว่ายังไม่สามารถหาตัวเลขแน่นอนของจำนวนพระบวชใหม่ชั่วคราวเหล่านี้ได้ แต่โดยประมาณอย่างต่ำจะไม่ต่ำกว่า ๒๐% ของตัวเลขพระภิกษุสามเณรทั้งหมด เมื่อถือประมาณนี้จะได้ตัวเลขพระบวชใหม่ประมาณ ๕๑,๑๓๘ รูป เมื่อหักตัวเลขนี้ออกจากจำนวนพระภิกษุสามเณรทั้งหมดแล้ว จะได้ตัวเลขดังนี้

พระภิกษุ	๒๑,๗๗๒	รูป
สามเณร	๔๕,๒๖๐	รูป
รวม	๖๖,๐๓๒	รูป

อีกประการหนึ่งการกระจายของตัวเลขนี้ไม่สม่ำเสมอ ส่วนมากมารวมแออัดในเมืองหลวงและตัวเมือง แม้ว่าโดยบทบาท จำนวนสามเณรทั้งหมด และพระภิกษุส่วนมากโดยเฉพาะพระพรชาน้อยในเมืองหลวงและตัวเมือง เป็นนักศึกษาและนักเรียน พระภิกษุอีกจำนวนหนึ่งในเมืองหลวงและตัวเมือง และพระภิกษุนอกตัวเมืองเป็นผู้มีบทบาททางสังคมโดยการสัมพันธ์กับประชาชน

ในสังคมสงฆ์ พระหัวหน้าหมู่คณะยิ่งมีอายุมากขึ้น ก็ยิ่งต้องทำงานมากขึ้น ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนมากขึ้น อีกประการหนึ่งพระภิกษุที่ปฏิบัติศาสนกิจอยู่มักต้องเป็นผู้ที่ทำงานหลาย ๆ ก้านไปพร้อม ๆ กัน เช่น เป็นผู้ปกครองและให้การศึกษา พร้อมทั้งทำงานสงเคราะห์ประชาชนไปทั่ว หรือทั้งเป็นนักศึกษาเอง เป็นครูสอนผู้อื่น และเป็นนักเผยแผ่ไปพร้อม ๆ กัน ภิกษุที่ทำงานเหล่านี้แทบทุกรูปมีศิษย์อยู่ในปกครอง ซึ่งจะต้องเป็นภาระในการดูแลและอนุเคราะห์ในความ เป็นอยู่ ตั้งแต่ ๑ ถึง ๗ - ๘ คน ศิษย์อีกเหล่านั้นเป็นนักเรียนหรือนักศึกษา กอปรทั้งหมด จึงช่วยให้พระได้ทำหน้าที่สังคมสงเคราะห์เพิ่มขึ้น และในเวลาที่สังคมต้องบวญกับปัญหาเยาวชนเป็นอันมากนั้น หากจะวิจัยปัญหาเด็ก จะสรุปได้ว่าปัญหาเยาวชนแทบทั้งหมดหรือทั้งหมดเกิดจากเด็กบ้าน ไม่ใช่เด็ก

วก (๕๓)

สถาบันสงฆ์กับโครงสร้างสังคมไทย

การศึกษาให้ทราบถึงความสัมพันธ์ของสถาบันศาสนาที่มีต่อระบบหรือโครงสร้างของสังคม นั้นมีความสำคัญอยู่ไม่ยอขต่อการที่จะให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์หรือ ปรัชญาการต่าง ๆ ที่เป็น อยู่ในสังคมไทยยิ่งขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเมื่อจะกล่าวถึง สถาบันศาสนาหรือพฤติกรรมของพระสงฆ์ ก็จำเป็นต้องพูดถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งจะนำไปสู่ ความเข้าใจสถานการณ์ภาพรวมของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันยิ่งขึ้น

สถาบันสงฆ์กับสังคมไทยปัจจุบัน

สถาบันทางพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในการให้ความช่วยเหลือสังคม ไทยตลอดมา โดยมีส่วนในการช่วยดอมเกลาจิตใจ และลักษณะนิสัยของคนไทยตลอดจนการให้ บริการตามความจำเป็น สถาบันศาสนามีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาทางสังคมให้เกเรมาตลอดมา มาก แม้กระทั่งในปัจจุบันความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังมีอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดยังคงรับภาระ หน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมตลอดไป กล่าวได้ว่า วัตรธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญใน วัฒนธรรมไทย เหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวของกับกิจ กรรม และพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ

ศิลาและวรมณเฑาะ ของชาติส่วนใหญ่ เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้าง สรรค์ วัดเป็นสถานที่รักษามรดกทางศิลปะของชาติไว้ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ เป็นเครื่องยึด เนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง

เหตุการณ์ประจำวันและความเชื่อทางไสยศาสตร์ บทบาทของพระสงฆ์ในเหตุการณ์ประ มาณประจำวันของชาวบ้านมีอยู่มาก เช่น ตอนการเกินทาง การแต่งงาน การรักษาไข้ การเสกตะกราะห

(๕๓) สังคมศาสตร์ปริทัศน์, วาทกรรมบทบาทพุทธศาสนากับสังคมไทย ฉบับพิเศษ ๔ (สิงหาคม ๒๕๐๙) , หน้า ๔๖.

ภาชนะใช้ตามรู้ ความเข้าใจในชีวิตการทำงาน หรือในชีวิตครอบครัว และเพื่อผลดีในการกระทำ  
 ต่าง ๆ บทบาทเหล่านี้ เป็นบทบาทในทางจิตวิทยาสังคมของพระภิกษุสงฆ์ จะไม่อยู่ในหลักธรรมของ  
 พระพุทธศาสนา หากแต่เป็นความเชื่อที่ยึดถือปะปนกันมากับศาสนาอื่น ก็ยังมีเรียกว่าเป็นส่วนหนึ่ง  
 ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างสถาบันสงฆ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน  
 ทั้งยังแสดงให้เห็นคุณค่า บทบาทในการให้พึ่งทางใจของสถาบันนี้ว่ายังมีอยู่ในสังคมแม้จะน้อย  
 ลงกว่าในอดีตก็ตาม

สถาบันสงฆ์กับเศรษฐกิจ

ในขณะที่รัฐบาลกำลังเร่งพัฒนาเมืองไทยให้เจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมกับนานาอารยประเทศ  
 หลายหลาย และเพื่อให้ประชาชนคนไทยมีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น สิ่งสำคัญที่จะทำให้บ้าน  
 เมืองเจริญขึ้น หรือเสื่อมลงอยู่ที่ประชาชนภายในประเทศนั่นเอง และที่สำคัญที่สุดก็คือจิตใจของ  
 ประชาชนภายในประเทศ เพราะถ้าจิตใจไม่ปราศจากกรรมเป็นหลักเสียแล้ว คนเราก็อาจใช้  
 ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่ผิด ในทางทุจริตคนโกง แม้เราจะมีทุน มีโครงการที่ดี  
 สักเพียงใด ถ้าเราไม่มีคนที่ซื่อสัตย์สุจริตให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน งานที่ทำก็อาจ  
 ไม่สำเร็จ สังคมไทยเรามีคนดี มีความรู้ความสามารถเป็นจำนวนมากเหลือใช้ แต่เราจะหากคนดีมี  
 ศีลธรรมที่ทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยความเสียสละที่แท้จริงหาได้ยาก ในขณะที่ความเจริญทางวัตถุได้  
 ก้าวหน้าไปไกลกว่าความเจริญทางด้านจิตใจ รัฐบาลจึงควรเร่งพัฒนาความเจริญทางด้านจิตใจ  
 ด้วยการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทของสถาบันสงฆ์ เป็นวิชาหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาจิตใจในอัน  
 ที่จะเผยแผ่หลักธรรมที่แท้จริง แลศีลธรรมใหม่แก่ประชาชน สังคมไทยขณะนี้ เป็นสังคมแห่งการโกง  
 กิน ทุจริต เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ศีลธรรมประจำใจของคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะสังคมเมืองเสื่อม  
 โทรมอย่างมาก

ในปัจจุบันเรากำลังหลงใหลการศึกษาแบบใหม่ที่นำมาจากต่างประเทศ โดยพยายามที่จะ  
 ให้เด็กมีความฉลาด ความกล้าหาญ และบุคลิกลักษณะที่ดี เราอาจประสบความสำเร็จในการสร้าง  
 เด็กที่ฉลาดกล้าหาญมากขึ้น แต่เราอาจไม่ประสบความสำเร็จนัก ในการสร้างศีลธรรม เพื่อให้เป็นที่  
 ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจแก่เด็ก..... เด็กของเราสมัยนี้จึงอาจใช้ความฉลาดความกล้าหาญไปใน  
 ทางที่ผิด พระพุทธศาสนาน่าจะช่วยแก้ไขปัญหาศีลธรรมของประเทศไทยได้ ถ้าหากรัฐบาลและ



ประชาชนของเราขอให้โอกาสเช่นนี้แก่พระพุทธรักษา (๕๕)

สถาบันสงฆ์กับการเมืองปัจจุบัน

บทบาทของพระสงฆ์ในอดีตในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการปกครองไทยสมัยโบราณนั้น พระสงฆ์มีบทบาทเป็นสถาบันที่เป็นตัวกลางระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน เป็นผู้นำเสียงประชาชนเข้าถึงผู้บริหารปกครองประเทศ และยังมีถึงการกระทำบางอย่างของพระมหากษัตริย์และผู้นำอำนาจใต้ศาสนจักร เกี่ยวข้องกันกับราชอาณาจักรอย่างประสานสอดคล้องกัน โดยมีเสียงและศรัทธาของประชาชนเป็นกรอบความประพฤติของพระสงฆ์ไว้คอยกวดขัน ในขณะที่เกี่ยวกับตำแหน่งทางสมณศักดิ์ขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ในยุคนั้น กล่าวได้ว่า สถาบันสงฆ์กับการเมืองในอดีตมีความสัมพันธ์กันและวงคูดุลอำนาจในระบบการปกครองได้เป็นอย่างดีทีเดียว

ในระยะหลัง ๆ นี้ ทางราชการได้เห็นความสำคัญของพระภิกษุสงฆ์ในลักษณะที่จะให้มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับสังคมและการปกครองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากข้อความในหนังสือพิมพ์

ที่รายงานเกี่ยวกับการที่ทางราชการได้มีแต่งตั้งพระภิกษุ เจ้าอาวาสจากส่วนต่าง ๆ ของประเทศมาร่วมการประชุมสัมมนาปัญหาต่าง ๆ ว่า

เจ้าอาวาสจำนวน ๕๒๓ รูปจากส่วนต่าง ๆ ของประเทศจะมาร่วมชุมนุมกัน ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาวันที่ ๑๕ ถึง ๒๔ เมษายน เพื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ในทางปกครองกับคณะสงฆ์ และการปรับปรุงงานของพระภิกษุสงฆ์..... จะมีการสัมมนาเกี่ยวกับการศาสนาที่วัดมหาธาตุฯ ฯลฯ ท่านนายกรัฐมนตรีจะแสดงปาฐกถาเรื่องนโยบายในทางศาสนาของรัฐบาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรักษา กับพระมหากษัตริย์ไทย นายกรัฐมนตรีเทศน์วาทนกรกฎกรุงเทพ เรื่อง วิกฤตการณ์พัฒนาท้องถิ่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นครู รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เรื่อง งานเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ไทย

(๕๕) สมภาร เทพสิทธิธา, พระพุทธรักษา กับเศรษฐกิจและชีวิตประจำวัน (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรปริวรรต, ๒๕๑๓) , หน้า ๒๑ - ๒๒.

ในต่างประเทศ..... นายกฤษณ์พิทักษ์สมาคม เรื่อง พระสงฆ์กับเยาวชนของชาติ (๕๕)

รัฐบาลของไทยส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทำพิธีกรรมของพุทธศาสนา ใช้ในการบริหารงาน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เป็นการบำรุงขวัญ และกำลังใจในการทำงาน การกำหนดให้วันสำคัญทางศาสนาเป็นวันหยุดราชการ การอนุญาตให้ข้าราชการลาป่วย แสดงให้เห็นว่า ทางราชการได้ตระหนักถึงความสำคัญของศาสนาพุทธในด้านต่าง ๆ พิธีเหล่านั้นเสริมสร้างต่อการร่วมกันทางใจ ตลอดจนรักษาความมั่นคง และการสืบเนื่องของสถาบันและสังคม มีคุณค่าต่อสังคมและการปกครองของเราอยู่ไม่น้อย

ปัญหาที่ควรพิจารณา คือ ทศกัณฐ์และพิธีกรรมของพระสงฆ์ ปรากฏว่ามีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งนำเอาลัทธิของพราหมณ์และมีบางเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องกับ เช่น ทำหน้าที่เป็นหมอดู ทำนายโชคชะตา ซึ่งเป็นการนำไสยศาสตร์เข้ามาปะปนกับศาสนาพุทธ ประชาชนที่สนใจพากันไปขอความช่วยเหลือ มีการถวายเงินทอง กลายเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งของชาวไทย ปัญหาที่เกี่ยวเนื่องถึงกล่าวนี้ นอกจากจะทำให้ประชาชนเข้าใจไขว้เขวแล้ว ยังเป็นการปลุกฝังทัศนคติที่ไม่เหมาะสมกับประชาชนด้วย กล่าวคือ ทำให้ประชาชนไม่มีความคิดที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตด้วยความสามารถและเหตุผล อันเป็นที่มาของปัญหาทางด้านการเมือง การปกครองด้วย พระสงฆ์ควรศึกษาหาความรู้ทางโลกบ้าง เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา และมนุษยศาสตร์ อื่น ๆ เป็นต้น เพื่อเข้าไปประยุกต์กับลัทธิกรรม ทำการอบรมเผยแผ่สั่งสอนประชาชนด้วย เหตุที่ลัทธิกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่สนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่แล้ว หากพระสงฆ์มีความรู้เกี่ยวกับสังคม ปรารถนา และหลักการปกครองเป็นพื้นฐานบ้างแล้ว ก็สามารถอบรมเผยแผ่ลัทธิกรรมใหม่กับพระที่สอคล้องกับหลักการปกครองให้ดีขึ้น เป็นการช่วยพัฒนาประชาชน โดยสอดคล้องความรู้ และการกระตุ้นประชาชนให้สนใจหลักการปกครองด้วยทุกครั้งที่ทำศาสนกิจ ย่อมเป็นการช่วยพัฒนาการปกครองปกครองใต้อีกทางหนึ่ง

ความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับสถาบันในชนบท

ในสังคมไทยปัจจุบัน พระสงฆ์ยังคงมีประโยชน์เป็นพิเศษสำหรับชุมชนแบบชนบท และหาก

รู้จักดำเนินการให้ดี พระสงฆ์ตนเองจะเป็นผู้นำหรือจะเป็นผู้สามารถนำชนบทไปสู่ความเจริญได้ โดยวิถีทางที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านยังอยู่ในสภาพที่ดี และความสัมพันธ์แบบนี้มีลักษณะพิเศษจำเพาะ คือ พระเป็นผู้นำถึงประชาชนอย่างแท้จริง ชาวบ้านมีความยำเกรง เชื่อฟังพระ เกิดจากความเคารพเชื่อถือ เลื่อมใส ศรัทธา ไม่ได้เกิดจากความเกรงกลัวในอำนาจ การกระทำตามจริงเป็นไปด้วยความเต็มใจ และเต็มกำลังโดยผลสำเร็จของงานพร้อมทั้งผลทางจิตใจของหมู่บ้านด้วย

ทางท้องถิ่นทางไกลในชนบท มักเกิดปัญหาเรื่องขาดแคลนพระในระยะออกพรรษา บางวัดมีพระอยู่รูปเดียว บางวัดมีสองสามรูป บางวัดหาเจ้าอาวาสไม่ได้ ทำให้ชาวบ้านขาดความอบอุ่นใจ ในคราวที่องค์การพระจำนวนมาก หายกออกไปนิมนต์พระหลายตำบล พระหัวหน้าพระสงฆ์ในท้องถิ่นได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนอย่างมาก เพราะมีประโยชน์แก่ประชาชน ทั้งในด้านการอบรม การอบรมสั่งสอน ความเป็นผู้นำในการสร้างสาธารณประโยชน์ และเป็นที่รวมทางจิตใจโดยทั่วไป แต่ในบางท้องถิ่น พระที่อยู่คงละถึไปเพราะชาวบ้านร่นแค้น ไม่มีกำลังอุปถัมภ์พระ ความขาดแคลนพระสงฆ์บางแห่งเกิดจากมีผู้บวชน้อย และผู้บวชไม่ยักยอ ๓ ที่นั้น ซึ่งมีเหตุสืบเนื่องมาจากความไม่มีโอกาสก้าวหน้าในชีวิต

สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเกิดจากปัจจัยเศรษฐกิจ มีผลกระทบกระเทือนต่อสถาบันสงฆ์ยิ่งขึ้น เช่น กบวชเรียนอยู่จำพรรษาอยู่ลดลง เปลี่ยนเป็นบวชระยะสั้น ๗ วัน ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน เหตุเพราะการหาเลี้ยงชีพ เช่น ชาวบ้านจะทำแทนตาอย่างเดี๋ยวนี้อาจพอ กองทำงานอย่างอื่นด้วย ผู้ทำการค้าก็เร่งรับหาโอกาสในธุรกิจเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ในสังคมหมู่บ้านต่าง ๆ แม้แตกชนรากไปทำงานในนาไร่ ปลูกหยุกพักงานอย่างเก็มไม่มี นาก็อาจกองทำป่าละ ๒ หน หรือ กองเป่างานเพราะมีใจรอนิยมมาก เป็นต้น

ฉะนั้น สถาบันสงฆ์จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตนเองหรือไม่ก็ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงในสังคมก็จะต้องมีผลต่อสถาบันสงฆ์อยู่ดี

มีข้อพึงสังเกตว่า ในด้านการเทศนาสั่งสอน เกือบจะกล่าวว่าไม่มีเลยหรือมีน้อยมาก การพูดเรื่องหลักธรรมชั้นกลาง หรือชั้นสูงกับชาวบ้านไม่มี มีศาสนาเพียงระดับพิธีกรรม คือ ไปฟังเทศน์ทอดผ้าป่า แห่เทียน เป็นต้น วัดกับพระสงฆ์เป็นอุปการะสำคัญต่อการที่ชาวราชนครจะเข้าถึงประชาชน

เรื่องกฎการดำเนินชีวิตของราษฎร ในขณะที่มีความสัมพันธ์กับวัดโดยตลอด

พระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรในสังคมไทยปัจจุบัน

บทบาทของพระสงฆ์จะต้องมีต่อไปตามหลักการที่มีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว กล่าวคือ หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์มีต่อตนเอง ก็คือ หน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติ ศึกษาเพื่อใ้คนปฏิบัติได้ถูกต้องตามทางพระวินัย และสามารถแนะนำแก่ผู้อื่นต่อไปได้ กล่าว และปฏิบัติ คือ **ประพฤติ** ตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเองและของสถาบันสงฆ์ ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคม วัตถุประสงค์มีทั้งที่ในการให้การศึกษา การเผยแพร่และการสงเคราะห์ การให้การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยดี ซึ่งอาจต้องอาศัยความรู้ทั้งทางโลก ทางธรรม การเผยแพร่ ย่อมหมายถึง การช่วยให้ความประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นประโยชน์ แฉกออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง และการสงเคราะห์ย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งคุณธรรม ที่หวังประโยชน์อนุเคราะห์แก่ประชาชนโดยบริสุทธิ์ใจ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณปฏิบัติของตน รักษาเกียรติ ความสันโดษ และความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้

เท่าที่ได้พิจารณา บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ

- (๑) บทบาทที่เนื่องมาจากสังคมแบบเดิม
- (๒) บทบาทที่เกิดจากความรู้อีกตัวของสงฆ์และเริ่มใหม่ (๕๖)

ในสังคมเมืองนี้ บทบาทอย่างเดิมก็หมดไป แต่เมื่อพระสงฆ์ตระหนักได้ถึงบทบาทที่สูญเสียไป ก็เห็นว่าการจะคงเอาบทบาทเดิมกันมานั้นก็เป็นการเหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่จำเป็นและไม่สมควรที่จะคงดั่งเดิมอีก ดังนั้นการที่จะเริ่มบทบาทช่วยเหลือสังคมอีก พระสงฆ์จึงสร้างบทบาทใหม่ขึ้น

แม้แต่ในสังคมชนบทที่พระสงฆ์ยังมีบทบาทเดิม เมื่อสังคมยังคงสภาพเดิมก็คงพยายามรักษาบทบาทเดิมไว้ แต่เมื่อชุมชนนั้นกำลังเจริญขึ้นเป็นสังคมแบบเมือง ก็ไม่ควรจะคงเป็นรักษาบท

(๕๖) พระมณฑลประเสริฐ ปยุตฺโต, พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน (พระนคร ; โรงพิมพ์ทางหุ่นส่วนจำกัดศิริพร, ๒๕๑๓) , หน้า ๒๑.

มหาวิทยาลัย ซึ่งพระสงฆ์บางองค์ก็คงปล่อยให้สูญไป เช่น มหาวิทยาลัยการแพทย์ เป็นต้น ใน  
เมื่อมีผู้ที่เหมาะสม มีความชำนาญโดยวงก็ได้รับหน้าที่นั้นในสังคมไป ฝ่ายสงฆ์ควรศึกษาแนวทาง  
ที่จะเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาทที่มีอยู่ให้เข้ากับสภาพใหม่ (๕๗)

กล่าวอีกว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์ควรเริ่มบทบาทใหม่ หรือปรับปรุงบทบาท  
เก่าขึ้นในรูปแบบใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แทนที่จะดึงบทบาทเดิมไว้ ในปัจจุบัน  
พระสงฆ์นิยมมุ่งไปในทางที่จะทำเช่นนั้น โดยต้องยึดหลักการเดิมที่ว่า ศึกษาศึกษา การเผย  
แผ่และการสงเคราะห์ และยังคงอยู่ในคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ความบริสุทธิ์ เสียสละ และ  
ความเป็นผู้นำที่จริงจังใจใฝ่ใถ่นั้นแหละ บทบาทต่าง ๆ ของสงฆ์จึงจะสำเร็จได้โดยดี

การพิจารณาว่า พระสงฆ์ควรมีบทบาทอย่างไรในสังคมปัจจุบันนี้ ก็ควรพิจารณาหลักการ  
ที่มีอยู่ในพระวินัย นั่นคือ พิจารณาบทบาทพระสงฆ์ในด้านการศึกษา ด้านการสงเคราะห์ และการ  
เผยแผ่ ซึ่งถือเป็นบทบาทหลักที่สำคัญของพระสงฆ์

ด้านการศึกษา

การศึกษานี้จะไม่ว่าถึง การศึกษาสำหรับพระสงฆ์เอง แต่หมายถึง การศึกษาสำหรับ  
ประชาชน อันเป็นบทบาทเดิมมาแต่ในอดีต และยังคงดำเนินเรื่อยมา ซึ่งจะหมายเอาเยาวชนเป็น  
สำคัญ ในสังคมปัจจุบันพระสงฆ์ควรมีบทบาทในด้านการศึกษากับเยาวชนไทย ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์มี  
หน้าที่ในการให้การศึกษอบรมิในกัมมัฏฐาน และศีลจรรยาเป็นประจำอยู่แล้ว ดังนั้นหากให้พระสงฆ์  
เขามารวมมีบทบาทในการศึกษาสำหรับเยาวชน ก็เท่ากับสนับสนุนให้ท่านมีบทบาทในสังคมมากยิ่งขึ้น  
เช่น การสอนวิชาศีลจรรยา เป็นการใช้เวลาว่างหลังจากการบำเพ็ญปฏิบัติวิสมณธรรมต่าง ๆ โดย  
หน้าที่ของท่านในทางส่วนตนแล้ว พระก็มีหน้าที่โดยชอบอยู่แล้วทางสังคมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าจะต้อง  
อนุเคราะห์ประชาชนด้วยการให้ธรรมแก่เขาด้วย การมีบทบาทในการให้การศึกษแก่เยาวชน จะ  
เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระทำงานในเรื่องที่จะช่วยเหลือประชาชนได้มากขึ้น ประเด็นที่สำคัญคือ พระ  
นั้นมีความจำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ดีกว่าชาวบ้านอยู่แล้ว การให้พระมีบทบาทเป็นผู้ให้การศึกษ  
ด้วย ก็จะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก เยาวชน ความรู้สึกในญาณภูมิกับศิษย์ก็จะเกิดขึ้นได้ คือ มีความ

(๕๗) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

รู้สึกเคารพนับถืออย่างจริงจัง อันเป็นผลทำให้การศึกษาได้ผลสมความมุ่งหมายอีกแห่งหนึ่ง

กานการเบี่ยงเบ

บทบาทหลักนี้เป็นบทบาทที่ละสงฆ์มากที่สุดใน เมื่อเทียบกับบทบาทก่อน ๆ สังคมขณะ  
นี้ความเจริญทางวัตถุทำให้ความสนใจทางศาสนาถอยลง กาะเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันทำให้  
มนุษย์ของตลลุดันรณ แข่งขันกันมากยิ่งขึ้น จิตใจของเขาวนถูกเรื่องรวงโลกครอบงำไว้เสียหมด  
ทำให้ความสนใจธรรมะหรือศาสนาของเขาวนถอยลงไป การที่จะทำให้เขาวนเกิดความสนใจ  
และซาบซึ้งในธรรมะ เป็นงานที่หนักและยากยิ่ง ต้องอาศัยนักเผยแผ่ธรรมะที่สามารถ และมีวิธี  
การเผยแผ่ที่เหมาะสม เท่าที่เป็นอยู่การเผยแผ่ธรรมะ หรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของเรามี  
ได้ปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้าเทียบทันกับความก้าวหน้าทางโลกเลย เขาวนจึงถูกความก้าวหน้า  
ทางโลกดึงออกไปหมด เพราะฉะนั้นถ้าหากเราจะให้เขาวนหันมาสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาแล้ว  
ละสงฆ์ควรจะต้องปรับปรุง แก้ไขวิธีการเผยแผ่ธรรมะให้ใหม่ ให้สามารถดึงดูดความสนใจของ  
เขาวนได้

กานการสงเคราะห์

งานส่วนที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก ส่วนการสงเคราะห์  
ทางวัตถุก็มีได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำตั้งบุญให้กระทำหรือนำสง หรือบริการที่ได้รับจากบุญนั้นมา  
เฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป ส่วนที่ว่าการสงเคราะห์ควรมีอะไรบ้างอย่างนั้น  
ย่อมสุดแต่ความเหมาะสมกับกาละเทศะ ฐานะสภาพและระดับความเจริญของสังคมนั้น ๆ เป็นต้น บท  
บาทที่ควรนำมาพิจารณามีตัวอย่าง เช่น (๕๘)

- (๑) การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษา เกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ
- (๒) การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถาน  
ที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มเย็น เป็นองค์ประกอบสำหรับปลดเปลื้องจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

(๕๘) พระมหาประพุทธ ปลูกโต เรื่องเดิม, หน้า ๖๗.

(๓) การให้คำแนะนำปรึกษาคนอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

(๔) ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเองในการพัฒนา นั้นได้ พระซึ่งเป็นผู้นำท้องถิ่นอยู่แต่เดิมแล้ว หากได้ท่านเป็นศูนย์กลางในงานพัฒนา พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการชี้ช่องทางในการที่ท้องถิ่นจะได้รับความสะดวกใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วย การเสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่มว่าอะไรที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนให้ประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นผู้ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งขึ้นในท้องถิ่น จะควรหรือไม่ควร ถ้าพระมีความรู้คำแนะนำได้เป็นการให้ความอบอุ่นแก่ประชาชน

(๕) การสงเคราะห์ทางจิตใจอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาทั้งหลาย ได้แก่บทบาทในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

จากการศึกษาสภาพของสังคมในระยะต่าง ๆ ทำให้สามารถมองเห็นบทบาทของพระสงฆ์ในระยะต่าง ๆ ได้ ซึ่งพอจะสรุปให้เห็นได้ดังนี้

สมัย	สภาพสังคม	บทบาทของพระสงฆ์
พุทธกาล	เป็นระยะก่อนมีเมือง ชุมชนที่มีอยู่กระจัดกระจายกันออกไป	ระยะออกไปหาประชาชน เพื่อเผยแผ่หลักธรรม
หลังพุทธกาล - สมัยต้นรัตนโกสินทร์ (สิ้นรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๕)	เป็นระยะที่มีเมือง มีหมู่บ้านอยู่อย่างมั่นคง และมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ให้ความทำหน้าที่บำรุงทางการศาสนา	ระยะรวบรัดอาราธนา เป็นระยะเวลาที่ศาสนาได้รับความสำเร็จจากการเผยแผ่อย่างกว้างขวาง พระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงแล้ว เกิดสถาบันวัดและพระสงฆ์เป็นหลักฐาน วัดกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นศูนย์กลางของสังคม

สมัย	สภาพสังคม	บทบาทของพระสงฆ์
สมัยรัตนโกสินทร์ - พ.ศ. ๒๔๗๕ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๕ - พ.ศ. ๒๔๗๕)	เป็นระยะที่มีเมืองมณฑลมีพระมหา กษัตริย์ให้ความท่านุบำรุงถน ศาสนา เริ่มรับอารยธรรมตะวันตก เข้ามา ทำให้สังคมเริ่มเกิด การเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ	พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านสติ ปัญญาและด้านจิตใจ  ระยะที่เริ่มรับอารยธรรมตะวันตกเข้า มา ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ วัดและพระสงฆ์ยัง เป็นศูนย์กลางของสังคม แต่พอรัชกาล ที่ ๖ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงและเป็น การเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ เรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน
ระยะ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน	เป็นระยะเวลาที่ประเทศไทยรับ อารยธรรมตะวันตกอย่างแพร่หลาย มีการแบ่งแรงงานและหน้าที่มากขึ้น เกิดสถาบันธุรกิจองค์กรใหม่ ๆ รับ หน้าที่ทางสังคมต่าง ๆ กันไป เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล โรงแรม โรงมหรสพ เป็นต้น	ความเจริญแบบตะวันตกนำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่ เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของ วัดไปดำเนินการเสียหมด บทบาทของ พระสงฆ์สัมพันธ์กับทุกวิถี ในปัจจุบัน จึงเป็นไปในด้านการให้การศึกษามรณ สั่งสอนผู้นับให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี การ เผยแผ่หลักศาสนาให้แก่เยาวชนและมี บทบาทในด้านการสงเคราะห์ทางด้าน จิตใจแก่ประชาชน

ตารางข้างล่างนี้ เป็นการวางสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ โดยย่อที่มีในสังคมในระยะเวลาต่าง ๆ กันดังนี้ ในที่นี้จะใช้คำว่าสังคมไทยโบราณแทนระยะหลังพุทธกาล จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕



บทบาทพระสงฆ์	สมัยพุทธกาล	ไทยโบราณ	พ.ศ.๒๔๗๕ - ปัจจุบัน
การเมือง	การ เเผยแผ่พุทธศาสนาอาศัย พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจ และมีอิทธิพลทางการเมือง ช่วยเหลือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านทำให้ เกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อย บทบาทของพระสงฆ์ใน รัชสมัยประเทศเป็นที่ปรึกษาของฝ่ายปกครอง, บริหาร	พระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทในทางการเมืองโดยตรง พระสงฆ์ไม่ได้เล่นการเมืองเหมือนประเทศอื่น ๆ สถาบันสงฆ์ได้รับการคุ้มครอง คือ ใค้ตั้งองค์การพระศาสนาของพระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ มีการปกครองของสงฆ์ควบคุม ไปกับการปกครองบ้านเมือง
สังคม	ชุมชนที่มีอยู่ยังกระจัดกระจาย พระสงฆ์ต้องออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้ประชาชนเข้าใจในพระพุทธศาสนา	ระยะเวลาช่วงนี้ถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำทางค่านิยมปฏิบัติ เป็นแบบวิสุทธิ เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม ระยะเวลาชุมชนตั้งเป็นหลักแหล่งแล้ว พระสงฆ์และวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนใน คานต่าง ๆ เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพ เชื่อถือ ความวางมือ เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างพระและชาว	ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านที่เคยเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมีพลังในท้องถิ่น ปัจจุบันความสัมพันธ์เช่นนี้ลดน้อยลง เนื่องจากอารยธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทแทนที่ บทบาทของพระสงฆ์และวัดแก่พระก็ยังมี ความสำคัญในการเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

บทบาทพระสงฆ์ สมัยพุทธกาล ไทยโบราณ พ.ศ. ๒๓๗๕ - ปัจจุบัน

บ้านเป็นไปอย่างใกล้ชิด

ฉีก

การศึกษา	พระสงฆ์เดินวงออกไปหาประชาชน ถวายสิ่งสอนประชาชนให้ประพฤติกฎปฏิบัติทางหลักธรรม แนะนำและอนุเคราะห์แก่ประชาชนด้วยความสุจริตใจ	วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเล่าเรียน และพระมีส่วนร่วมในการให้การศึกษาล่าเรียนแก่ชาวบ้าน โดยอาศัยศาลาวัดเป็นที่เล่าเรียน วัดเป็นศูนย์กลางของศิลปะและวรรณคดีต่างๆ ของชาติ	ในปัจจุบันการศึกษาเล่าเรียนรัฐบาลเป็นผู้จัดการและดำเนินการในเรื่องการศึกษา พระสงฆ์และวัดดำเนินการเป็นผู้นำในการสร้างสิ่งต่าง ๆ เช่น สร้างโรงเรียน, วัด, เป็นต้น
----------	---	--	---

ประวัติการศึกษา

ชื่อ นางสาว เสาวลักษณ์ ชำนิดี

วุฒิการศึกษา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต

สถานศึกษา แผนกสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา  
มหาวิทยาลัยบูรพา

ปีสำเร็จการศึกษา ๒๕๑๖

